

TIPOLOGIJA UKOPA NA NEKROPOLI „VRT RELJA“ U ZADRU*

BURIAL TYPOLOGY AT THE „VRT RELJA“ NECROPOLIS IN ZADAR*

Manuela Plohl
Kožinski prilaz 11
HR – 23000 Zadar
mea.plohl@gmail.com

UDK / UDC
902.01:726.8](497.5Zadar)“652/653”
904:726.8](398Liburnija)
DOI: 10.15291/misc.2746
Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Primljeno / *Received*: 6. X. 2018.

Abstract

Pri istraživanju arheološkog lokaliteta Vrt Relja od siječnja 2005. godine do lipnja 2006. godine pronađeno je 406 grobova iz različitih vremenskih razdoblja, od željeznodobnih do kasnosrednjovjekovnih. Raznolikost u načinu sahranjivanja nametnula je potrebu sagledavanja ukopa s tipološke strane, što ovaj članak i donosi. Grobovi su obrađeni tipološki i statistički s nakanom potvrde dugotrajnosti ukapanja na ovom potezu nekropole. Tipologijom se omogućuje bolji uvid u datacije grobova, a ujedno su otvorena neka nova pitanja koja su se tijekom rada na članku prirodno nametnula, vezana uz napuštanje grobnog areala početkom ranoga srednjeg vijeka i vraćanje na isti tijekom razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka.

KLJUČNE RIJEČI: Vrt Relja; Zadar; nekropola; tipologija grobova; inhumacija; incineracija; liburnski grobovi; antika; srednjovjekovni grobovi

* Ovaj je članak prilagođena i adaptirana verzija mog stručnog rada iz 2016. godine, pisana prigodom stjecanja stručnog zvanja kustosa. Ovim putem zahvaljujem mentoru Radimiru Juriću na savjetima, a Timki Alihodžić na ustupljenoj terenskoj dokumentaciji i dragocjenim usmenim informacijama koje sam dobila prilikom pisanja ovoga rada.

Abstract

Four hundred and six graves from different periods dating from the Iron Age to the Late Middle Ages have been unearthed in the excavations of the archaeological site of Vrt Relja from January 2005 to June 2006. Differences in mortuary practices implied typological analysis of burials that is presented in this paper. Graves were analyzed typologically and statistically with an intention of attesting long-term burying in this part of the necropolis. Typology enables better understanding of dating of burials, and at the same time some new questions were posed while the paper was written related to abandoning grave area at the beginning of the Early Middle Ages and returning to the same place in the High and Late Middle Ages.

KEYWORDS: Vrt Relja; Zadar; necropolis; grave typology; inhumation; cremation; Liburnian graves; Antiquity; medieval graves

* This paper is a revised and adapted version my professional paper of 2016 written to obtain a position as a curator. I would like to thank my mentor Radimir Jurić for the advice, and to Timka Alihodžić for showing me field documentation and providing valuable oral information while the paper was written.

1. UVOD

Arheološki lokalitet Vrt Relja u Zadru (Karta 1) sastavni je dio širega arheološkog područja Relje koja je znanstvenoj javnosti poznata kao rimskodobna nekropola grada Jadera. Riječ je o višeslojnom arheološkom nalazištu s ukopima širokoga vremenskog raspona, od željeznodobnih, preko antičkih, do srednjovjekovnih, što svrstava ovu nekropolu u red rijetko dugotrajnih nekropola, a da pritom govorimo o periodu od preko 1500 godina. No, prethodno, za potpuno sagledavanje slike o ovom zanimljivom arheološkom lokalitetu, nadasve bogatom informacijama, potrebno je osvrnuti se na šire područje gradske nekropole te dati poneku informaciju o povijesti istraživanja Relje i njezinih mikrolokaliteta.

2. POVIJEST ISTRAŽIVANJA HISTORIJSKE NEKROPOLE JADERA

Prva saznanja o nekropolama antičkog Jadera dobivamo od Cirijaka iz Ancone, a kasnije od Jurja Kožičića Benje, Valerija del Pontea, Šimuna Ljubavca i Ivana Lučića.¹

Povijest istraživanja historijske nekropole Jadera na Relji seže u sam kraj 19. i početke 20. stoljeća kada je po prvi put istraživana ova nekropola,² o čemu imamo vrlo malo podataka. Poznato je kako je bio istražen velik broj grobova te da je jedan mali dio bio izložen u Muzeju, u rotondi Sv. Donata 1932. godine.³

Prve točne podatke o nalazu grobova u Zadru donosi nam E. Galli koji spominje prostor izvan grada u predjelu tada znanom kao Val de Ghisi (današnja Relja), i to uzduž prometnih komunikacija koje su vodile prema Stanovima, Murvici, Benkovcu i Arbanasima, i koji navodi spomenutu lokaciju kao prostor rasprostiranja nekropole u 1. i 2. st. nakon Krista.⁴

Informacije pristižu o grobovima koji se često pronalaze tijekom poljoprivrednih radova ili prilikom izgradnje kuća na spomenutim lokacijama.

¹ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 9.

² S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 57.

³ Nalazi se donose u Vodiču po Muzeju Sv. Donata, najvjerojatnije od strane G. Bersa ili M. Abramića. Vidjeti u: *Guida del Museo di S. Donato in Zara*, Vienna, 1913.

⁴ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 61.

1. INTRODUCTION

Archaeological site of Vrt Relja in Zadar (Map 1) is a part of wider archaeological area of Relja, known in scholarly circles as Roman-era necropolis of the city of Iader. This is a multilayered archaeological site with burials dating from the Iron Age, antiquity and medieval period classifying this necropolis as a rare example of long-lasting necropolis, covering a period of over 1500 years. Before we try to perceive the image of this interesting archaeological site, offering an abundance of information, we need to pay attention to the wider area of the city necropolis, and provide some data on the research history of Relja and its micro-sites.

2. RESEARCH HISTORY OF THE HISTORICAL NECROPOLIS OF IADER

The first information about the necropoles of Roman-era Zadar can be found in Cyriac of Ancona, and later in the works by Juraj Kožičić Benja, Valerio del Ponte, Šimun Ljubavac and Ivan Lučić.¹

Research history of the historical necropolis of Iader at Relja dates back to the late 19th and beginning of the 20th century when this necropolis was explored for the first time,² though little information has been preserved. It is known that a big number of graves were excavated and that only a small portion was exhibited in the Museum in the rotunda of St Donatus in the year 1932.³

E. Galli offers first exact information about location of graves in Zadar as he mentions an area out of town in the region known as Val de Ghisi (modern Relja) along roads leading to Stanovi, Murvica, Benkovac and Arbanasi, where he emphasized the mentioned location as a position of a necropolis from the 1st and 2nd centuries AD.⁴

Graves were often found during agricultural works or when houses were built at mentioned

¹ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 9.

² S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 57.

³ The finds are presented in the Guide to the Museum of St Donatus most likely by G. Bersa or M. Abramić. See: *Guida del Museo di S. Donato in Zara*, Vienna, 1913.

⁴ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 61.

KARTA 1. Smještaj nekropole Vrt Relja unutar urbane sredine Zadra (kartografska podloga preuzeta s <http://preglednik.arkod.hr>)

MAP 1. Location of the Vrt Relja necropolis within the urban area of Zadar (cartographic base taken from <http://preglednik.arkod.hr>)

Istraživanja se nastavljaju po prolasku burnih vremena Drugoga svjetskog rata.

1951. godine istražen je dio nekropole kod bivše Tvornice duhana.⁵ Pronađeno je 14 antičkih grobova, od kojih je većina bila djelomično ili potpuno uništena.

1953./1954. godine istražena je tzv. nekropola kod „Križa“.⁶ Riječ je o dijelu nekropole na križanju Puta Murvice i bivše Benkovačke ceste (danas Zrinsko-frankopanska ulica). Ovo istraživanje po prvi put donosi na vidjelo veći broj grobova, i to 66 grobova s oba ritusa sahranjivanja (inhumacija i incineracija).⁷

Česti su i sporadični nalazi, a spominju se oni iz 1957., 1958. i 1960. godine.⁸ Nepotpuna dokumentacija i mjesta nalaza govore da je riječ o devet rimskodobnih grobova na raznim pozicijama. Godine

locations. The excavations continued after the turbulent period of the Second World War.

A part of necropolis next to the former Tobacco Factory was excavated in 1951.⁵ Fourteen Roman-era graves have been found, mostly completely or partially destroyed.

So-called necropolis at the “Cross” was explored in 1953/54.⁶ It is a part of necropolis at the crossroads of present-day Put Murvice Street and former Benkovac Road (present-day Zrinsko-frankopanska Street). These excavations brought to light a big number of graves for the first time, more precisely 66 graves in both burial rites (inhumation and cremation).⁷

Sporadic finds are also frequent, and they are mentioned in 1957, 1958 and 1960.⁸ Incomplete documentation and findspots indicate that these

⁵ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 82.

⁶ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 92-94.

⁷ Istraživanja je vodio M. Suić.

⁸ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 66-67.

⁵ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 82.

⁶ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 92-94.

⁷ Research leader was M. Suić.

⁸ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 66-67.

1962., 1964. i 1965. prilikom građevinskih radova na prostoru Novoga vojnog logora i u njegovoj neposrednoj blizini pronađeno je devet antičkih grobova, i to redom kamenih urni.⁹ Ustvrdeno je i to da se prilikom miniranja terena još nekoliko kamenih urni uništilo. Problem je u proučavanju ovih grobova i točnost lokacije koja se ne može sa sigurnošću utvrditi. Od 1961. do 1963. naišlo se na još sporadičnih nalaza paljevinskih grobova, no nejasno je kojoj ih lokaciji pripisati.¹⁰ Krajem 1975. i početkom 1976. godine izvedeno je zaštitno istraživanje dijela nekropole na Benkovačkoj cesti, gdje je otkriveno ukupno devetnaest grobova.¹¹ Spomenimo i nalaz nekoliko antičkih grobova 1984. godine na temeljima obiteljske kuće s istočne strane Splitske ulice.¹² Godine 1985. poduzeta su istraživanja devastirane nekropole u Kaljskoj ulici, koja je dala dvadesetak djelomično sačuvanih grobova, no s obzirom na površinske nalaze, na pretpostavljenom dijelu nekropole, smatra se da je moglo biti i do stotinjak grobova.¹³

Nakon ovih etapa istraživanja, uz još poneke sporadične nalaze, uslijedila su i prva veća istraživanja. Godine 1989./1990. prilikom gradnje Trgovinskog centra Relja (današnja City Galleria) otkriven je 881 grob, a zastupljeni su grobovi s oba ritusa sahranjivanja.¹⁴ Tijekom javnih radova 1998./1999. godine istraživane su ulice Polaćišće i Petra Svačića, no samo u ograničenoj širini iskopnoga kanala. Tom je prilikom u Ulici Petra Svačića pronađeno 30 grobova, a u Ulici Polaćišće 46 grobova.¹⁵ Godine 2004. za potrebe izgradnje objekta Hypo banke¹⁶ na samom kraju ulice

were nine Roman-era graves in different positions. Nine Roman-era graves have been found in 1962, 1964 and 1965, all in stone urns, in the area of New Military Camp and its immediate vicinity, during the construction works.⁹ It was also determined that several more stone urns had been destroyed in mining. Exact location of these graves cannot be determined. From 1961 to 1963 there were several more sporadic finds of cremation graves but their location remains unknown.¹⁰ By the end of 1975 and beginning of 1976 rescue archaeology campaign at the part of necropolis on Benkovac Road was undertaken, where a total of 19 graves were uncovered.¹¹ Let us mention several ancient graves found in 1984 in the foundations of a family house on the eastern side of Splitska Street.¹² In 1985 devastated necropolis in Kaljska Street was excavated yielding about twenty partially preserved graves, but considering the surface finds in the assumed part of the necropolis, probably there could have been up to a hundred graves.¹³

First more extensive excavations followed after these research stages, alongside some sporadic finds. In 1989/90 during construction works on Relja Shopping Center (present-day City Galleria) 881 graves have been found, in both burial rites.¹⁴ In 1998/99 Polaćišće Street and Petra Svačića Street were explored within public works, unfortunately only in a limited width of excavation channel. Thirty graves were found in Petra Svačića Street and 46 graves in Polaćišće.¹⁵ When Hypo Bank building¹⁶ was constructed in

⁹ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 68-69.

¹⁰ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 71-72.

¹¹ Š. BATOVIĆ, 1980: 596. Istraživanja je vršio Arheološki muzej Zadar, a vodila ih je B. Nedved.

¹² I. FADIĆ, 1985: 19-20.

¹³ S. GLUŠČEVIĆ, 1990: 107.

¹⁴ S. GLUŠČEVIĆ, 2015: 54. Istraživanja je vodio Arheološki muzej Zadar, a dužnost voditelja istraživanja obnašao je S. Gluščević. Informacije o voditeljima istraživanja na arheološkim lokalitetima koji se navode u ovom radu dobivene su službenim usmenim putem u Arheološkomu muzeju Zadar, s obzirom na to da se u publiciranim radovima često nisu navodile informacije toga tipa.

¹⁵ Istraživanja je vodio Arheološki muzej Zadar, a voditelji istraživanja bili su S. Gluščević i T. Alihodžić. Podaci o istraživanjima u ulicama Petra Svačića i Polaćišće dobiveni su uvidom u terensku dokumentaciju.

¹⁶ Podaci dobiveni uvidom u terensku dokumentaciju.

⁹ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 68-69.

¹⁰ S. GLUŠČEVIĆ, 2005: 71-72.

¹¹ Š. BATOVIĆ, 1980: 596. The research was conducted by the Archaeological Museum in Zadar, lead by B. Nedved.

¹² I. FADIĆ, 1985: 19-20.

¹³ S. GLUŠČEVIĆ, 1990: 107.

¹⁴ S. GLUŠČEVIĆ, 2015: 54. The research was conducted by the Archaeological Museum in Zadar, lead by S. Gluščević. Information on research leaders mentioned in this paper have been obtained in official oral communication with the Archaeological Museum in Zadar since that kind of information was often not mentioned in the publications.

¹⁵ The research was conducted by the Archaeological Museum in Zadar, lead by S. Gluščević and T. Alihodžić. Information on the research in the streets of Petra Svačića and Polaćišće were obtained from the excavation documentation.

¹⁶ Information obtained from the excavation documentation.

Zrinsko-frankopanske pri križanjima s ulicama Eugena Kvaternika i dr. Franje Tuđmana, istraživalo se na vedeno područje i pritom je pronađeno 14 grobova.¹⁷ Prilikom nadogradnje Trgovinskog centra na Relji (postojeće City Gallerije) od 2005. do 2007. godine istraženo je više od 540 grobova.¹⁸ Podatak o količini grobova neprecizan je iz razloga potrebne revizije terenske dokumentacije.¹⁹ Godine 2006., usporedo s radovima na Trgovinskom centru Relja, ponovo se istraživalo na prostoru Hypo banke i tada na vidjelo izlaze još 84 grobne cjeline.²⁰ Godine 2006. istraživan je dio nekropole u Zrinsko-frankopanskoj ulici i tom je prilikom pronađeno 37 grobnih cjelina sa zastupljenim inhumacijskim i incineracijskim ritusima ukapanja.²¹ Godine 2008., prilikom izgradnje sustava za odvodnju, ponovo se ukazala prilika za istraživanje ulica Polaćišće i Petra Svačića,²² no opet u ograničenom iskopu širine iskopnoga kanala. Otkriveno je 90 grobova, pretežno s paljevinskim ukopima. Budući da je površina iskopa bila ograničena, smatra se da bi broj grobova na ovom području trebao biti puno veći, a i velik je dio lokaliteta uništen strojnim iskopom (cijeli kanal u Ulici Petra Svačića i dio kanala u Ulici Polaćišće) jer izvođač radova nije obavijestio nadležne o početku radova. Ne zna se koliko je grobova uništeno ovim činom.²³ Godine 2009. istraživan je lokalitet Relja – Parkiralište; tijekom ovoga istraživanja na vidjelo je izašlo 57 grobnih cjelina s inhumiranim i incineriranim ukopima.²⁴ Iste

2004 the area at the end of Zrinsko-frankopanska Street at the crossroads with the streets of Eugena Kvaternika and Franje Tuđmana was excavated and fourteen graves were unearthed.¹⁷ When Relja Shopping Center (City Galleria) was extended from 2005 to 2007 over 540 graves had been excavated.¹⁸ Information on the number of graves is not precise because excavation documentation should be revised.¹⁹ In 2006 area of Hypo Bank is explored again parallelly with works on Relja Shopping Center when 84 more graves were uncovered.²⁰ In 2006 a segment of the necropolis in Zrinsko-frankopanska Street was investigated when 37 graves had been found with inhumations and cremations.²¹ In 2008 when a drainage system was built, there was another opportunity to investigate Polaćišće and Petra Svačića streets,²² but again in a limited width of the excavation channel. Ninety graves have been found, mostly cremations, but owing to a limited excavation area it is assumed that the number of graves should be much bigger in this area, and a large part of the site was destroyed by mechanical digging (entire channel in Petra Svačića Street and part of the channel in Polaćišće) since the contractor did not inform the authorities about the beginning of the works. The number of graves destroyed in this way remains unknown.²³ In 2009 Relja – Parkiralište site was explored, when 57 graves with

¹⁷ Broj grobova ustanovljen uvidom u terensku dokumentaciju; istraživanja je također vršio Arheološki muzej Zadar, dok su voditelji istraživanja bili I. Fadić i T. Alihodžić.

¹⁸ I. FADIĆ, 2007a: 347-349 donosi 525 grobova; S. GLUŠČEVIĆ, 2015: 54 donosi 526 grobova; uvidom u terensku dokumentaciju utvrđeno je da je grobova zasigurno više od 540.

¹⁹ Istraživanja je također vršio Arheološki muzej Zadar; voditelj je prvo bio I. Fadić, a kasnije je voditeljica postala T. Alihodžić.

²⁰ Podaci dobiveni uvidom u terensku dokumentaciju. Za Arheološki muzej Zadar svojstvo voditelja istraživanja obnašao je I. Fadić.

²¹ Š. PEROVIĆ & I. FADIĆ, 2009: 45. Istraživanja je vršio Arheološki muzej Zadar pod stručnim vodstvom I. Fadića.

²² T. ALIHODŽIĆ, 2009: 508-509.

²³ Istraživanja je vršio Arheološki muzej Zadar, a vodila ih je T. Alihodžić.

²⁴ T. ALIHODŽIĆ, 2010: 540-543. Istraživanje je vršio Arheološki muzej Zadar u suradnji s tvrtkom Geoarheo, a voditeljice istraživanja bile su T. Alihodžić i H. Nobilo.

¹⁷ The number of graves was defined after studying excavation documentation, and the research was conducted also by the Archaeological Museum in Zadar, with I. Fadić and T. Alihodžić as the research managers.

¹⁸ I. FADIĆ, 2007a: 347-349 presents 525 graves; S. GLUŠČEVIĆ, 2015: 54 presents 526 graves; review of excavation documentation indicates that the number of graves is definitely over 540.

¹⁹ The research was conducted by the Archaeological Museum in Zadar, lead by I. Fadić first, and then T. Alihodžić.

²⁰ Information obtained from the excavation documentation. For the Archaeological Museum in Zadar, research was lead by I. Fadić

²¹ Š. PEROVIĆ & I. FADIĆ, 2009: 45. The research was conducted by the Archaeological Museum in Zadar, lead by I. Fadić

²² T. ALIHODŽIĆ, 2009: 508-509.

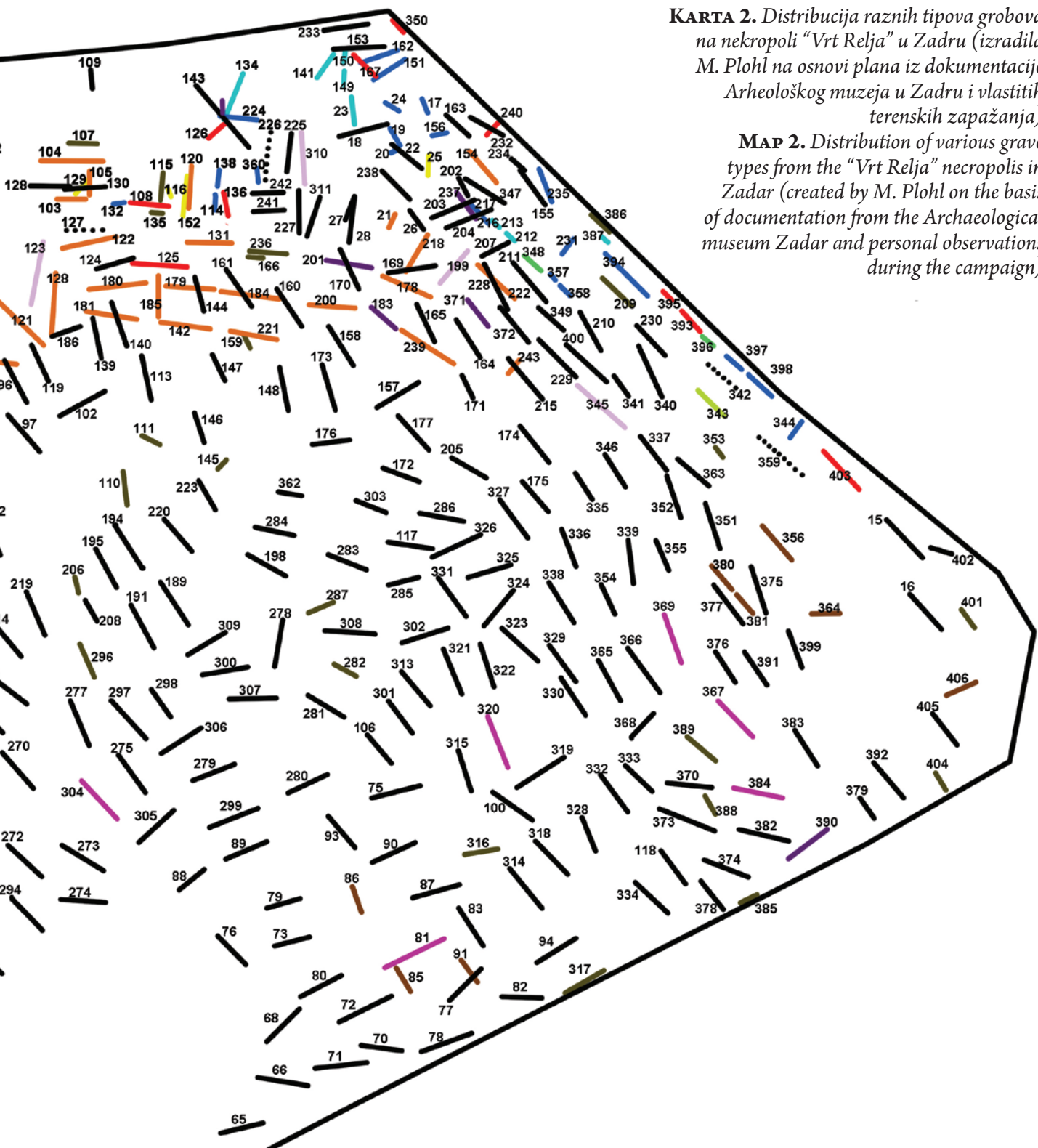
²³ The research was conducted by the Archaeological Museum in Zadar, lead by T. Alihodžić.

- Grobovi s incineriranim pokojnicima položenima u kamenu urnu / Cremation graves in stone urns
- Grobovi s incineriranim pokojnicima položenima u keramičku urnu / Cremation graves in ceramic urns
- Grobovi s incineriranim pokojnicima položenima u zemlju bez tragova grobne arhitekture / Cremation graves in earthen pits without grave construction
- Grobovi s incineriranim pokojnicima, čiju grobnu konstrukciju čine tegulae / Cremation graves with grave construction made of tegulae
- Grob s incineriranim pokojnikom ispod kamene grobne konstrukcije / Cremation grave under a stone grave construction
- Grobovi s incineriranim pokojnicima čiji je grob uništen / Destroyed cremation graves
- Liburnski ukopi / Liburnian graves
- Grobovi s inhumiranim pokojnicima, čiju grobnu arhitekturu čine tegulae / Inhumation graves with grave construction made of tegulae
- Grobovi s inhumiranim pokojnicima, čiju grobnu arhitekturu čine amfore / Inhumation burials in amphorae
- Grobovi s inhumiranim pokojnicima i raznovrsnim kamenim konstrukcijama / Inhumation graves with various constructions made of stone
- Grobovi s inhumiranim pokojnicima i kamenom zidanom grobno konstrukcijom / Inhumation graves with stone-built construction

KARTA 2. Distribucija raznih tipova grobova na nekropoli „Vrt Relja“ u Zadru (izradila M. Plohl na osnovi plana iz dokumentacije Arheološkog muzeja u Zadru i vlastitih terenskih zapažanja)

MAP 2. Distribution of various grave types from the „Vrt Relja“ necropolis in Zadar (created by M. Plohl on the basis of documentation from the Archaeological museum Zadar and personal observations during the campaign)

- Grobovi s inhumiranim pokojnicima u drvenom sanduku / Inhumation graves in wooden caskets
- Grobovi bez grobne arhitekture s inhumiranim pokojnicima / Inhumation graves without grave architecture
- Grobovi koji koriste već postojeću arhitekturu kao vlastitu / Graves using existing constructions as grave architecture
- Grobovi s inhumiranim pokojnicima čiji je grob uništen / Destroyed inhumation graves

te godine poduzeta su istraživanja u Glagoljaškoj ulici i u manjem dijelu na području Puta Murvice. Istraživalo se samo u zadanoj širini iskopnih kanala koji su dali trinaest otkrivenih grobnih cjelina, i to isključivo s inhumiranim ukopima.²⁵ Zadnja poduzeta istraživanja na području Relje, 2013./2014. godine, vršila su se na lokalitetu Poliklinika, koji daje 45 grobnih cjelina, a usporedno s tim dijelom istraženo je i pet grobova koji se nalaze na Putu Murvice.²⁶

Lokalitet Vrt Relja, koji je predmet ovoga rada, istraživan je istodobno kada i Trgovinski centar Relja, Hypo banka i Zrinsko-frankopanska ulica. Sondažna istraživanja trajala su od 28. siječnja 2005. do 21. ožujka 2005. godine. Nakon potvrde postojanja grobova na sondiranom području, u travnju 2005. godine započela su zaštitna arheološka istraživanja koja su trajala do lipnja 2006. godine. Istraživanja je na površini od oko 3200 m² vršio Arheološki muzej Zadar pod stručnim vodstvom dr. sc. Ive Fadića, a istražena je nekropola s 406 grobnih cjelina, kako sa skeletnim, tako i s paljevinskim ukopima (Karte 1-2).

Na ova istraživanja prostorno se nadovezuju istraživanja na lokalitetu Jazine – Lignum koja je vršio Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru.²⁷ Spomenuti lokalitet graniči s lokalitetom Vrt Relja i nalazi se s njegove istočne strane. Istraživan je 2006./2007. godine i tom je prilikom istraženo 87 grobova, a zastupljeni su samo ukopi s inhumacijom, no u ovom slučaju pretežno je riječ o srednjovjekovnim grobovima te u maloj mjeri prapovijesnim ukopima, pa se dotični ne mogu promatrati u kontekstu proučavanja antičke nekropole.

Ukupno gledano historijska gradska nekropola Jadera broji preko 2500 istraženih grobova. Nažalost, tijekom istraživanja na brojnim mikrolokacijama Relje ustanovljeno je kako su mnogi dijelovi lokaliteta uništeni. Neki su uništeni brojnim recentnim gradnjama, a neki poljoprivrednim radovima na obradivim površinama. Brojni

inhumations and cremations were unearthed.²⁴ In the same year excavations in Glagoljaška Street were conducted as well as in Put Murvice to a lesser extent. Only given width of excavation channels was explored yielding thirteen grave units, with inhumations only.²⁵ Final excavations in the Relja area were performed at the site of Poliklinika in 2013/14 bringing to light 45 grave units, and five graves in Put Murvice Street have been excavated at the same time.²⁶

The site of Vrt Relja that is a subject of this work has been excavated in the same period as Relja Shopping Center, Hypo Bank and Zrinsko-frankopanska Street. Trial trenching lasted from January 28, 2005 to March 21, 2005, and after graves were attested in the selected area, rescue archaeology works started and lasted until June 2006. The excavations were carried out by the Archaeological Museum in Zadar, covering an area of about 3200 m², lead by Ivo Fadić, PhD. Necropolis with 406 grave units was excavated, containing both inhumation and cremation burials (Maps 1-2).

This research is spatially complemented by the research at the site of Jazine – Lignum conducted by the Department of Archaeology of the University of Zadar,²⁷ and the mentioned site borders with the site of Vrt Relja on its eastern side. It was excavated in 2006/07 when 87 graves have been explored, with inhumation burials only, but in this case these were mostly medieval graves and only a small number of prehistoric burials that cannot be observed in the context of analysis of an ancient necropolis.

The historical city necropolis of Iader yielded over 2500 graves that have been investigated. Unfortunately destruction of the site was attested at many micro-locations of Relja. Some of them have been destroyed by many recent constructions, and some in soil cultivation. There are many segments

²⁵ J. VUČIĆ, 2009: 539-540. Istraživanja je vršio Arheološki muzej Zadar, a vodio ih je J. Vučić.

²⁶ Podaci preuzeti uvidom u terensku dokumentaciju. Istraživanja je također vršio Arheološki muzej Zadar, a voditeljica istraživanja bila je T. Alihodžić.

²⁷ K. GUSAR & D. VUJEVIĆ, 2011: 114.

²⁴ T. ALIHODŽIĆ, 2010: 540-543. The research was conducted by the Archaeological Museum in Zadar, in cooperation with the Georheo company, lead by T. Alihodžić and H. Nobilo.

²⁵ J. VUČIĆ, 2009: 539-540. The research was conducted by the Archaeological Museum in Zadar, lead by J. Vučić.

²⁶ Information obtained from the excavation documentation. The research was conducted also by the Archaeological Museum in Zadar, lead by T. Alihodžić.

²⁷ K. GUSAR & D. VUJEVIĆ, 2011: 114.

su dijelovi koji su opljačkani, a neki su istraženi u vremenima talijanske okupacije Zadra. Sve u svemu, to je slika velike historijske nekropole Jadera.

3. KRONOLOŠKI SLIJED GROBOVA NA LOKALITETU VRT RELJA

Osnovna je polazišna točka za proučavanje lokaliteta Vrt Relja tipologija s obzirom na vrstu ukopa, no ovdje razlikujemo i više vremenskih horizontala ukapanja: prapovijesni, antički i srednjovjekovni horizont. Dok je prapovijesni horizont moguće sa sigurnošću determinirati i izdvojiti kao zasebnu grobnu tipološku grupu, pri sličnom pokušaju za srednjovjekovne i antičke ukope bilo bi potrebno upustiti se u detaljnu analizu materijala pronađena u grobnim cjelinama. Problematika se komplicira i s obzirom na veću količinu uništenih grobova.²⁸

Vrt Relja, s obzirom na tip ukopa, posjeduje grobove s inhumacijom i incineracijom, unutar kojih postoje brojne podskupine. Vrt Relja broji ukupno 406 grobova, od čega je 359 grobova s ritusom inhumacije, a 47 grobova s ritusom incineracije.

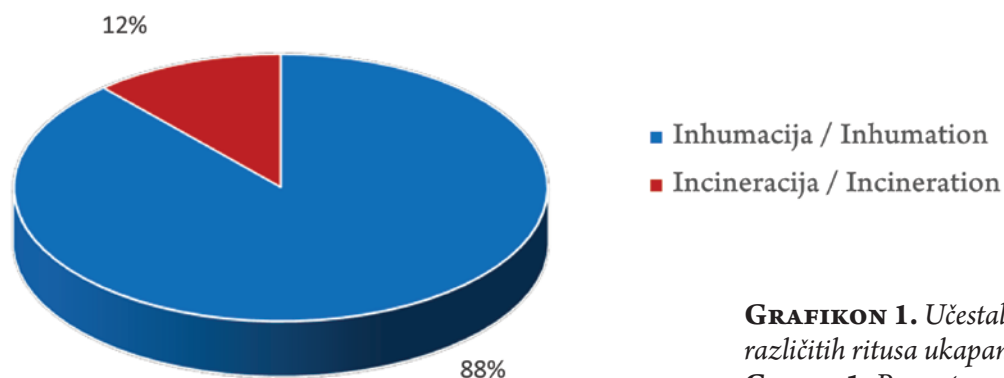
that have been plundered, and some were explored during the Italian occupation of Zadar. Altogether that is the image of the big historical necropolis of Iader.

3. CHRONOLOGICAL ORDER OF GRAVES AT THE SITE OF VRT RELJA

The starting point in the study of the site of Vrt Relja is typology with regard to the burial type but we can also distinguish several chronological burial horizons: prehistoric, ancient and medieval. While prehistoric horizon can be determined with certainty and isolated as a separate typological group of graves, in a similar attempt with medieval and ancient burials it would be necessary to engage in a detailed analysis of the finds recovered from grave units. At the same time the situation is further complicated because of a big number of destroyed graves.²⁸

There are inhumation and cremation graves at the site of Vrt Relja, with a number of subgroups. The Vrt-Relja necropolis has yielded a total of 406 graves of which 359 inhumations and 47 cremations.

Odnos ritusa inhumacije u odnosu na incineraciju na nekropoli Vrt Relja / *Ratio of inhumation and cremation burials at the Vrt Relja necropolis*

GRAFIKON 1. Učestalost različitih ritusa ukapanja
CHART 1. Percentage of different burial rites

²⁸ Detaljna analiza materijala svakako je neophodna u budućnosti istraživanja ovoga lokaliteta, no s obzirom na pozamašan broj grobova te na moguće odstupanje od glavne teme rada, takvoj analizi u ovom članku nisam pristupala.

²⁸ Comprehensive analysis of the finds is definitely necessary in future research of this site, but having in mind a considerable number of graves and the main subject of the paper, I did not engage in this analysis here.

Već spominjani prapovijesni horizont spada u liburnsku kulturnu fazu, a na ovoj nekropoli zastupljen je u vidu trinaest grobova. Liburni su se ukapali u grobnim humcima ili u grobljima na ravnom,²⁹ a upravo je o groblju na ravnom i ovdje riječ. Nije neuobičajeno uz liburnska naselja pronalaziti grobne areale, kako smo već vidjeli na primjerima susjedne Asserije, Nedinuma, Enone, Varvarije i brojnih drugih liburnskih naselja.

Liburnski ukop jasno se razlikuje od ukopa iz drugih povijesnih faza već samim položajem tijela pokojnika. Naime, Liburni su se ukapali položeni na bok, zgrčenog tijela (fetalni položaj). Prilozi koje pronalazimo u grobnoj cjelini sastojali su se od osobnih stvari koje je pokojnik koristio za života.³⁰

Ukopi iz antičkih vremena, koji su zajedno s prapovijesnim ukopima pronađeni na ovoj nekropoli, govore o kontinuitetu korištenja već postojećih grobnih areala.

O rimskodobnim načinima ukopa, a posebice o odnosu inhumacije i incineracije te njihovim vremenskim okvirima, saznajemo iz pera rimskih i grčkih pisaca, a ističu se Plutarh, Plinije Stariji, Ciceron, Vergilije, Varon, Marcijal i mnogi drugi. *Leges duodecim tabularum* govori o oba ritusa sahranjivanja, no Ciceron³¹ i Plinije³² navode kako je inhumacija stariji običaj od incineracije. Rimljani su naime inhumaciju smatrali stranim običajem pridošlim iz zapadnoga mediteranskog areala.

Incineracija se postupno nametnula kao isključivi način ukopa te ju tijekom stoljeća prihvaćaju i strani narodi (maloazijski i sjevernoafrički narodi, Grci i ostali narodi zapadnih mediteranskih područja) koji su na rimskim područjima prisutni kao robovi, oslobođenici ili stanovnici. Tek su pojedine obitelji, koje su držale tradiciju tē vrste ukopa, inzistirale na inhumaciji, no tu bi se moglo govoriti i o ekscentričnim hirovima koji se ne mogu uzeti kao pravilo u sahranjivanju.³³

Previously mentioned prehistoric horizon belongs to the Liburnian cultural phase, represented with 13 graves at this necropolis. The Liburnians were buried in mounds or flat cemeteries,²⁹ such as this one. It is not unusual to find grave areas near the Liburnian settlements as evidenced on the examples of neighbouring Asseria, Nedinum, Aenona, Varvaria and many other Liburnian settlements.

Liburnian burial is clearly distinguished from burials from other historical phases, starting from the body position. Namely the Liburnians were buried lying on the side, in a flexed position (fetal position). Grave goods that are recovered from graves consist of personal items that the deceased person used in his/her lifetime.³⁰

Burials from Antiquity that can be found at this necropolis together with prehistoric burials indicate continuity of use of the existing grave areas.

Roman-era burials and in particular relation between inhumation and cremation and their chronological framework are described by the Roman and Greek authors, such as Plutarch, Pliny the Elder, Cicero, Virgil, Varro, Martial and many others. *Leges duodecim tabularum* mentions both burial rites but Cicero³¹ and Pliny³² state that inhumation was an older custom than cremation. Namely the Romans believed that inhumation was a foreign custom originating from the western Mediterranean area.

Cremation gradually became the only burial rite and in the course of centuries it was accepted by foreign populations (Asia Minor and north African populations, Greeks and other populations from western Mediterranean regions) that were slaves, freedmen or residents of these regions. Only certain families insisted on inhumation as their tradition or eccentric whims that cannot be interpreted as a rule in mortuary practices.³³

²⁹ S. KUKOČ, 2011: 89-221.

³⁰ Detaljniji uvid u liburnski način ukopa pruža nam S. KUKOČ, 2009: 11-80.

³¹ Cic., *De leg.*, 2, 23, 58.

³² Plin., *Nat. Hist.*, 22, 56.

³³ Za više detalja o ritusima sahranjivanja vidjeti u J. M. C. TOYNBEE, 1971.

²⁹ S. KUKOČ, 2011: 89-221.

³⁰ More detailed overview of the Liburnian burial rite: S. KUKOČ, 2009: 11-80.

³¹ Cic., *De leg.*, 2.23.58.

³² Plin., *Nat. Hist.*, 22.56.

³³ More extensively about the burial rites: J. M. C. TOYNBEE, 1971.

Incineracija pri ukopu postaje kroz 1. st. nakon Krista praktički jedini način ukopa, a zastupljenost grobova širom Carstva također ukazuje na tu činjenicu. No, krajem 1. i početkom 2. st. nakon Krista situacija se promijenila, za što su prvenstveno zaslužni prodori raznih mističkih kultova, to jest naroda koji su se kao nositelji tih kultova inhumirali. Time se naširoko otvaraju vrata inhumaciji koja uz incineraciju ponovo zaživljava, a postepeno ju i istiskuje.

Razdoblje prvih stoljeća nakon Krista karakteriziraju ukopi s velikom količinom priloga u grobovima, što je slučaj i kod ovog lokaliteta. Naravno da je količina priloga ovisila prvenstveno o platežnoj moći pokojnika, no usporedno s ostalim historijskim razdobljima ovih nekoliko stoljeća prednjači po količini prilaganja u grob predmeta za posthumnu upotrebu. S obzirom na vrstu predmeta i količinu položenu u grob, u rimskodobnom Zadru prevladavaju niži društveni slojevi, a to je, osim po priložima, vidljivo i po nadgrobnoj arhitekturi koja bi tipološki bila svrstana u jednostavnu grobnu arhitekturu.³⁴

U ranomu srednjem vijeku prvi tragovi sahranivanja novopridošlih populacija Hrvata na ova područja govore o korištenju incineracije kao načina ukopa koji su donijeli iz svoje postojbine. Pritom govorimo o kraju 6. i početku 7. stoljeća nakon Krista, a ovo se smatra prvom fazom sahranivanja Hrvata na ovim područjima. Ovakvog tipa grobova na lokalitetu Vrt Relja nema.

Nakon ove faze ranosrednjovjekovne ukope simbolizira tipično ukapanje sistemom groblja na redove. Kako je kroz srednji vijek poznata sklonost k ukopima na starijim kulturnim mjestima, i ovdje se može primijeniti ta poveznica. Počinje dugotrajno razdoblje izričite inhumacije pri ukopu, koje je na ovim područjima trajalo sve do novog vijeka.³⁵

Ranosrednjovjekovni ukopi mogli bi se prema načinu ukapanja podijeliti na poganske i kršćanske.³⁶ Poganski ritual očitovao se u paljenju vatre ili pak u ritualnom razbijanju posuđa nad grobnim mjestom te u polaganju hrane i pića u grobove, a kršćanski

Cremation became virtually the only funerary practice in the 1st century AD, as indicated by the presence of graves across the Empire. By the end of the 1st and beginning of the 2nd century AD situation changed owing to penetration of different mystic cults whose populations practiced inhumation. In that way inhumation was widely accepted again and used alongside cremation, that was gradually completely abandoned.

The first centuries AD are characterized by burials with abundant grave goods which is evidenced at this site. The amount of grave goods depended primarily on the financial standing of the deceased person but depositing objects in graves in these few centuries was much more common in comparison with other historical periods. Types and amount of grave goods suggest that lower social class was predominant in Roman-era Zadar which is further attested by funerary architecture that could be typologically classified as simple grave architecture.³⁴

In the Early Middle Ages first traces of burials of newly arrived populations of the Croats in these regions suggest that the dead were cremated, in accordance with tradition in their homeland. This phase is dated to the late 6th and early 7th century AD and it is considered as the first phase of burials of the Croats in these regions. This type of graves was not found at the site of Vrt Relja.

After this phase early medieval burials are characterized by typical system of cemeteries in rows. Earlier cult places were often used for burials in the Middle Ages, which can be recognized in our case. A lengthy period of inhumation started that was about to last until the Modern Period.³⁵

Early medieval burials could be divided into burials with pagan or Christian funerary practices.³⁶ Pagan ritual is reflected in burning a fire above the grave place or in ritual breaking of vessels on graves or depositing food and drink in graves. Christian funerary practice is characterized by lack of any grave goods except for finds such as

³⁴ J. M. C. TOYNBEE, 1971: 101-103.

³⁵ Detaljnije o ranosrednjovjekovnim grobljima novopridošlih populacija vidjeti u M. PETRINEC, 2009: 107-111.

³⁶ M. PETRINEC, 2009: 112-115.

³⁴ J. M. C. TOYNBEE, 1971: 101-103.

³⁵ More extensively on early medieval cemeteries of newly arrived populations see in M. PETRINEC, 2009: 107-111.

³⁶ M. PETRINEC, 2009: 112-115.

način ukopa simbolizirao je nedostatak bilo kakvih priloga u grobu, izuzev nalaza koji su bili osobni nakit ili dio obuće i odjeće pokojnika.

Ukopi su se od kraja 7. do početka 9. stoljeća vršili na grobljima bez crkava, a od 9. pa do 11. stoljeća na grobljima uz pripadajuću crkvu. Razvijeni i kasni srednji vijek također su pratili tradiciju započetu u kršćanskom horizontu ukopa, što je i logično s obzirom na učvršćenje kršćanske tradicije na ovim područjima. Grobovi su često gusto i nepravilno poredani, a obično prate orijentaciju crkve. Pokojnici su sahranjivani u rake, drvene sanduke i kamene grobnice, pretežno s nepravilnim kamenim pločama, ili pak nije bilo grobne arhitekture, što je vezano uz materijalno stanje pokojnika i općenitu nevažnost materijalnog u odnosu na duhovno. Položaj ruku pokojnika varirao je od ravno ispruženih uz tijelo, preko prekrivenih na zdjelici i prekrivenih na trbuhu, do prekrivenih na prsima. Nalazi su, baš kao i u kršćanskomu ranosrednjovjekovnom horizontu, zastupljeni u vidu osobnog nakita ili dijelova odjeće i obuće.

4. TIPOLOŠKA PODJELA GROBOVA NA LOKALITETU VRT RELJA S OBZIROM NA GROBNU KONSTRUKCIJU³⁷

4.1. GROBOVI S RITUSOM INHUMACIJE

Riječ je o grobovima sa skeletnim ukopima kojih lokalitet Vrt Relja broji 359. Grobovi s ritusom inhumacije na ovom lokalitetu mogu se datirati iznimno široko – od razdoblja prapovijesti do srednjeg vijeka. Unutar ove skupine razlikujemo više tipova grobova.

4.1.1. Grobovi s inhumiranim pokojnicima zgrčenog položaja tijela – Liburnski ukopi

Iako se tipologija kojoj sam pristupila zasniva isključivo na grobnim konstrukcijama, ovu kategoriju izdvojila sam kao zasebnu radi jasne distinkcije između antičkih i srednjovjekovnih grobova s jedne strane i prapovijesnih ukopa s druge strane. Nisam željela unositi dodatnu pomutnju u kategorijama kojima sam ove ukope mogla priključiti.

³⁷ Tipološka podjela po uzoru na J. M. C. TOYNBEE, 1971; S. GLUŠČEVIĆ, 2005; R. MATIJAŠIĆ, 1991, uz potrebne nadopune određenih vrsta i tipova grobova koje sam vršila sukladno metodološkim načelima.

personal jewelry or clothing items and shoes of the deceased person.

From the 7th to 9th centuries the dead were buried in cemeteries without churches, and from the 9th to 11th centuries in cemeteries with an accompanying church. The High and Late Middle Ages further develop the tradition that has been started in the Christian funerary practice which is logical if we have in mind solidifying of Christian tradition in these regions. Graves are often arranged densely and irregularly, and they usually follow the orientation of the church. The dead were buried in pits, wooden caskets and stone tombs mostly made of crude stone slabs or they had no grave architecture that depended on the prosperity of the deceased person and general irrelevance of the material in relation to the spiritual. The position of arms varies as they can be extended along the body, or laid across the body at the pelvis, belly or chest. The finds comprise personal jewelry and clothing items and shoes just like in the Christian early medieval horizon.

4. TYPOLOGICAL DIVISION OF GRAVES AT THE SITE OF VRT RELJA WITH REGARD TO GRAVE CONSTRUCTION³⁷

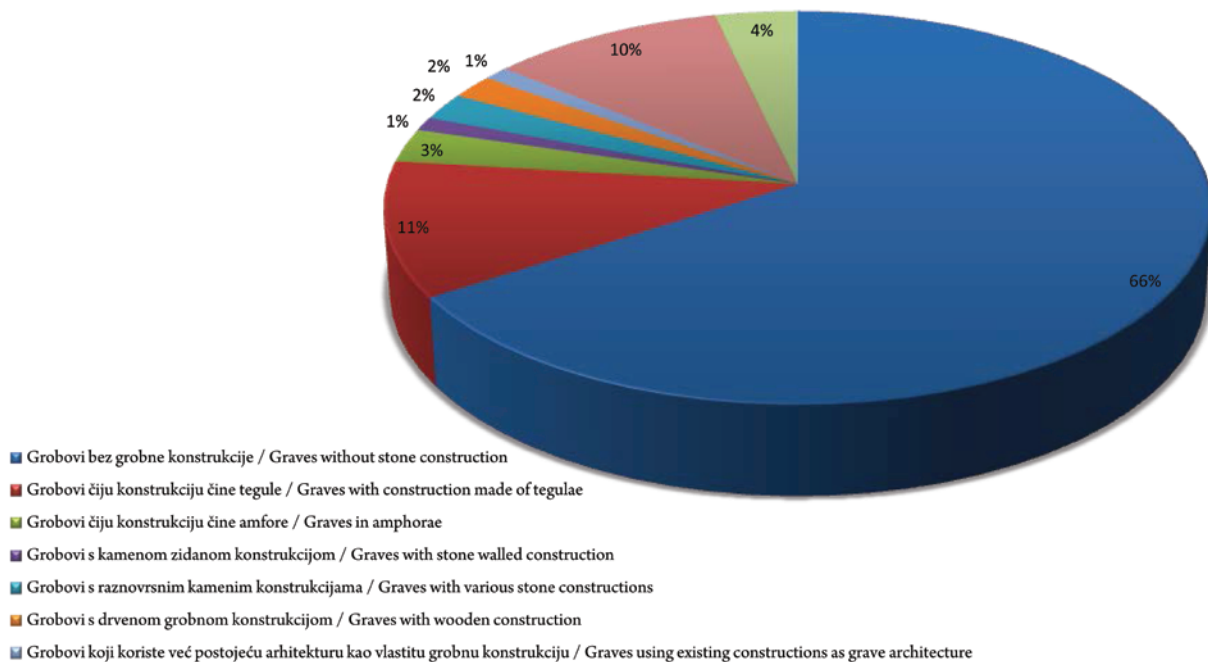
4.1. INHUMATION GRAVES

There are 359 graves with skeletal remains at the site of Vrt Relja. Inhumation graves at this site can be dated exceptionally broadly from prehistory to the Middle Ages. There are several types of graves within this group.

4.1.1. Liburnian inhumation burials in a flexed position

Although the typology that I have used is based solely on grave constructions, this category has been isolated due to clear distinction between the ancient and medieval graves on the one hand and prehistoric burials on the other hand. I did not want to cause confusion in the categories that these burials could have been attributed to.

³⁷ Typological division after J. M. C. TOYNBEE, 1971; S. GLUŠČEVIĆ, 2005; R. MATIJAŠIĆ, 1991, with necessary additions of certain types and kinds of graves in accordance with methodological principles.

Grobovi s ritusom inhumacije / Inhumation burials

GRAFIKON 2. Zastupljenost različitih tipova ukopa s ritusom inhumacije
CHART 2. Different types of inhumation burials

Dakle, riječ je o trinaest željeznodobnih grobova³⁸ koji ujedno čine najstariji horizont sahranjivanja na ovom lokalitetu. Zajedničko je obilježje svim ovim grobovima izrazito zgrčen (fetalni) položaj skeleta položenog na bok.

Česti su ukopi unutar jame od živca ili pak na samom kamenu živcu, a također su za grobnu konstrukciju korištene kamene ploče kao stranice groba ili kao njegove poklopnice (Sl. 9).

Poklopnice ili ulomke poklopnica imala su četiri groba,³⁹ a djelomično sačuvane kamene stranice groba, i to jednu bočnu stranicu i uzglavlje, imao je samo jedan grob.⁴⁰

Ostali grobovi nisu imali nikakvu grobnu konstrukciju, osim jednoga groba (grob 7) koji je oko skeleta imao poslagano amorfnu kamenje, dok su u četiri groba pokojnici bili položeni na šljunčanoj prostirki,⁴¹ što je također karakteristika liburnskih ukopa (Sl. 10).⁴²

These are thirteen Iron Age graves³⁸ that also make the earliest burial horizon at this site. Common characteristic of all these graves is distinctly flexed (fetal) position of the body lying on the side.

Burials in a bedrock pit or on the bedrock are common, and stone slabs were used in grave construction as its sides or cover (Fig. 9).

Covers or cover fragments were found in four graves,³⁹ and only one grave had partially preserved stone slabs used as grave sides, specifically one lateral side and the upper side.⁴⁰

The remaining graves had no grave construction, except for one grave (grave 7) that had undressed stones arranged around the skeleton. Four graves had gravel bed under the skeletons,⁴¹ another characteristic of the Liburnian burials (Fig. 10).⁴²

³⁸ Gr. 7, 52, 60, 69, 85, 86, 91, 356, 361, 364, 380, 381 i 406.

³⁹ Gr. 52, 60, 85 i 86.

⁴⁰ Gr. 52.

⁴¹ Gr. 7, 85, 356 i 380.

⁴² Š. BATOVIĆ, 1987: 355

³⁸ Gr. 7, 52, 60, 69, 85, 86, 91, 356, 361, 364, 380, 381 and 406.

³⁹ Gr. 52, 60, 85 and 86.

⁴⁰ Gr. 52.

⁴¹ Gr. 7, 85, 356 and 380.

⁴² Š. BATOVIĆ, 1987: 355

4.1.2. Grobovi bez grobne arhitekture s inhumiranim pokojnicima

To je najzastupljenija skupina grobova na ovom lokalitetu: riječ je o 236 grobova.⁴³ Ovaj tip grobova odlikuje se pokojnicima ispruženima na leđa, ukopanima u zemlju bez ikakve grobne arhitekture (Sl. 1).

Svi su ukopi zastupljeni s jednim pokojnikom po grobu, izuzev dviju grobnica⁴⁴ (grobovi 153 i 261) koje imaju po dva pokojnika.⁴⁵ Trojnih ukopa nema, dok je jedna grobnica (grob 202) imala čak četiri pokojnika, no u ovom slučaju najvjerojatnije je riječ o svojevrsnoj kosturnici, s obzirom na to da su kosti u grobu dislocirane. Nalaza uz pokojnike ima vrlo malo, a najbrojniji su oni koji ih nemaju uopće. Grobove sa skeletnim ukopima bez grobne arhitekture možemo svrstati u iznimno širok raspon sahranjivanja od antike pa sve do srednjeg vijeka.⁴⁶

Već je prije rečeno o vremenskoj uporabi inhumacije kroz razdoblje antike, a imajući to na umu, i uz detaljnu analizu grobnih priloga i nalaza, bilo bi moguće po razdobljima determinirati ukope bez grobne arhitekture. U srednjem su vijeku ukopi u običnim zemljanim rakama bez tragova bilo kakvog oblaganja ili lijesa vezani ili

4.1.2. Inhumation graves without Grave Architecture

This is the most numerous group of graves at this site with 236 examples.⁴³ This grave type is characterized by a body in a supine position, buried in the earth without any grave construction (Fig. 1).

Mostly these are single burials, except for two tombs⁴⁴ (graves 153 and 261) that contain two skeletons each.⁴⁵ There are no triple burials, while one tomb (grave 202) had as much as 4 corpses, but in this case it was probably a kind of ossuary since the bones in the grave were dislocated. Grave goods are few, if any. Inhumation graves without grave construction can be broadly dated from antiquity to the Middle Ages.⁴⁶

Chronological framework for inhumation burials has already been offered for the antiquity period which can be used as a basis for dating of graves without grave construction together with a detailed analysis of grave goods and finds. In the medieval period burials in common earthen pits without traces of any lining or a casket are either related to the early medieval horizon with pagan

⁴³ Riječ je sljedećim grobovima: 5, 6, 15-16, 18, 22, 26-28, 31, 33, 35, 37-38, 41, 50, 56, 61, 64-68, 70-80, 82-83, 87-90, 92-102, 106, 109, 113, 117-119, 124, 128, 130, 137, 139-140, 143-144, 146-148, 153, 155, 157-158, 160-161, 163-165, 168-177, 186, 188-198, 202-205, 207-208, 210-211, 214-215, 219-220, 223, 225, 227-230, 232-234, 238, 241-242, 244-249, 251-252, 255, 257-262, 264-281, 283-286, 288-295, 297-303, 305-309, 311, 313-315, 318-319, 321-341, 346-347, 349, 351-352, 354-355, 362-363, 365-366, 368, 370, 372-379, 382-383, 391-392, 399-400, 402 i 405.

⁴⁴ Radi jasnije distinkcije prilikom čitanja rada pri pisanju sam odlučila koristiti termin "grob" za grobnu cjelinu s jednim pokojnikom, a termin "grobica" kada je riječ o dvama pokojnicima ili više pokojnika unutar grobne cjeline.

⁴⁵ Uvidom u antropološku analizu koja ukazuje da su i grobovi 130, 144 i 146 dvojni ukopi, nailazimo na nepodudaranje s terenskom i postterenskom dokumentacijom koja za ove grobove tvrdi da su ukopi s jednim pokojnikom. Kako se moja tipološka podjela zasniva na grobnim konstrukcijama, ovo ne dovodi u pitanje samu tipološku podjelu, no pri daljnjim obradama treba biti oprezan i imati na umu ovu nepodudarnost.

⁴⁶ Ova kategorija pokojnika mogla bi se još podijeliti na ukope s obzirom na njihov položaj ruku pri ukopu ili s obzirom na orijentaciju tijela, no s obzirom na to da samo taj čimbenik nije dostatan za kronološko svrstavanje u određeni vremenski pojas, toj podjeli nisam pristupala. Uostalom, tada bi bilo potrebno i sve ostale kategorije ukopa podvrgnuti toj istoj tipološkoj podjeli, što bi svakako činilo zanimljivu novu objavu o ovoj nekropoli.

⁴³ These are the following graves: 5, 6, 15-16, 18, 22, 26-28, 31, 33, 35, 37-38, 41, 50, 56, 61, 64-68, 70-80, 82-83, 87-90, 92-102, 106, 109, 113, 117-119, 124, 128, 130, 137, 139-140, 143-144, 146-148, 153, 155, 157-158, 160-161, 163-165, 168-177, 186, 188-198, 202-205, 207-208, 210-211, 214-215, 219-220, 223, 225, 227-230, 232-234, 238, 241-242, 244-249, 251-252, 255, 257-262, 264-281, 283-286, 288-295, 297-303, 305-309, 311, 313-315, 318-319, 321-341, 346-347, 349, 351-352, 354-355, 362-363, 365-366, 368, 370, 372-379, 382-383, 391-392, 399-400, 402 and 405.

⁴⁴ I used the term "grave" for grave units with one buried individual, and "tomb" for two or more deceased persons in the grave to avoid confusion.

⁴⁵ Anthropological analysis indicates that graves 130, 144 and 146 are also double burials that contradicts excavation- and post-excavation documentation that records these graves as single burials. Since my typological division is based on grave constructions, this does not affect the typological division but one should keep in mind this incongruity in future analyses.

⁴⁶ This category could be further subdivided to burials considering the arm position in burials or in relation to the body orientation, but as this factor is not sufficient for more precise chronological determination, I did not engage in this division. If I did, all other burial categories should be subjected to the same typological division which would definitely be another interesting novelty about this necropolis.

SLIKA 1. Grob 377 – skeletni ukop izravno u zemlji bez grobne arhitekture (foto: I. Fadić)

FIGURE 1. Grave 377 – inhumation in an earthen pit without grave architecture (photo by I. Fadić)

SLIKA 2. Grob 122 oblikovan poput dvoslivnoga krova – kategorija grobova s arhitekturom od tegula (foto: I. Fadić)

FIGURE 2. Grave 122 – top shaped like a pitched roof – category of graves made of tegulae (photo by I. Fadić)

SLIKA 3. Grob 218 oblikovan poput ravnoga krova – kategorija grobova s arhitekturom od tegula (foto: I. Fadić)

FIGURE 3. Grave 218 – top shaped like a flat roof – category of graves made of tegulae (photo by I. Fadić)

za ranosrednjovjekovni horizont s poganskim značajkama ukapanja ili za razvijeni i kasni srednji vijek. Takva vrsta pokopa rasprostranjena je širom Europe, a posebno na područjima koja su nastanjena Slavenima.⁴⁷

4.1.3. Grobovi s inhumiranim pokojnicima, čiju grobnu arhitekturu čine tegule

Grobovi mogu imati pokrovnicu, stranice groba i dno od tegula. U ovom slučaju govorimo o grobovima koji za svoju grobnu arhitekturu koriste

SLIKA 4. Grob 395 sa skeletnim dječjim ukopom u amfori (foto: I. Fadić)

FIGURE 4. Grave 395 with a child's burial in an amphora (photo by I. Fadić)

⁴⁷ M. PETRINEC, 2009: 107.

SLIKA 5. Grob 108 s prikazom ukopa odrasle osobe u amforama (foto: I. Fadić)

FIGURE 5. Grave 108 with an adult's burial in amphorae (photo by I. Fadić)

djelomično ili u potpunosti tegule. Riječ je o 40 grobova.⁴⁸

Osnovna razlika u pokrovnoj konstrukciji groba očituje se u načinu formiranja krova od tegula. U sedam je grobova pokrovnica formirana u obliku dvoslivnog krova (Sl. 2).⁴⁹ U devet je grobova nejasno o kojem se tipu krova radi s obzirom na očuvanost grobne arhitekture.⁵⁰ U ostalih grobova, koji ujedno čine većinu, riječ je o ravnom krovu s tegulama, a možebitno je uz tegule u konstrukciji i pokoji imbreks koji leži na spojevima tegula (Sl. 3).⁵¹

⁴⁸ To su sljedeći grobovi: 1-4, 10, 21, 29-30, 36, 39, 43-44, 54, 57-58, 63, 103-105, 112, 120-122, 131, 133, 142, 154, 178-182, 184-185, 200, 218, 221-222, 239 i 243.

⁴⁹ Gr.: 10, 58, 121-122, 131, 180 i 181.

⁵⁰ Gr.: 1, 29, 43, 44, 54, 120, 133, 154 i 185.

⁵¹ Gr.: 2-4, 21, 30, 36, 39, 57, 63, 103-105, 112, 142, 178-179, 182, 184, 200, 218, 221-222, 239 i 243.

characteristics or the High and Late Middle Ages. This type of burial was widespread across Europe, in particular in regions where the Slavs lived.⁴⁷

4.1.3. Inhumation graves with grave construction made of tegulae

Graves can have a cover, sides and a floor made of tegulae. In this case grave architecture consists of tegulae. There are 40 graves of this type.⁴⁸

The main difference in the covering construction of the grave is reflected in the formation of a roof made of tegulae. Seven graves have a cover shaped like a pitched roof (Fig. 2).⁴⁹ In nine cases roof type cannot be defined owing to poor

⁴⁷ M. PETRINEC, 2009: 107.

⁴⁸ These are the following graves: 1-4, 10, 21, 29-30, 36, 39, 43-44, 54, 57-58, 63, 103-105, 112, 120-122, 131, 133, 142, 154, 178-182, 184-185, 200, 218, 221-222, 239 and 243.

⁴⁹ Graves: 10, 58, 121-122, 131, 180 and 181.

Glede stranica groba, deset grobova nema ni stranice ni dno od tegula, već je pokojnik položen izravno u zemlju ili u kamen živac.⁵² Dva su groba sa zemljanom dnom i ožbukanim stranicama (grobovi 57 i 221), a tri su groba s dnom od tegula, ali bez stranica, zaglavlja ili uzglavlja.⁵³ Grobova koji imaju stranice, zaglavlja ili uzglavlja od tegula, ali zemljano dno, ima devet.⁵⁴ Grobova koji su u potpunosti izgrađeni od tegula (i stranice i dno) ima trinaest,⁵⁵ a tri su groba s uništenim dnom i stranicama groba.⁵⁶

Bitno je napomenuti da su od ovih 40 grobova dva ukopa (grobovi 105 i 243) zasigurno koristila i drveni sanduk pri ukopu pokojnika. Riječ je o grobovima u kojima nalazi velike količine čavala daju naslutiti postojanje drvenog sanduka u kojemu se nalazio pokojnik, a čiji su sanduci naknadno pokriveni još i tegulama. Većina ukopa pod tegulama vezana je za jednog pokojnika, no tri grobnice (grobovi 120, 182 i 222) imale su dvojni ukop.⁵⁷

Skeletni ukopi pod tegulama mogu se ugrubo datirati u razdoblje antike i kao takvi nisu zastupljeni u drugim historijskim razdobljima, izuzev zidanih kamenih grobnica s dnom od tegula koje su se sekundarno koristile u srednjem vijeku. No, zidane kamene grobnice s dnom od tegula svrstane su u zasebnu tipološku skupinu zbog izrazite količinske zastupljenosti druge vrste materijala, tj. kamena u grobnoj konstrukciji. Pomnijom analizom grobnog materijala došlo bi se do preciznijih datacija svakog zasebnog ukopa.

preservation.⁵⁰ On majority of graves, the roof is flat, consisting of tegulae, and there might also be some imbrices laid over the joints between the tegulae (Fig. 3).⁵¹

As for the grave sides, ten graves have neither sides nor the floor made of tegulae, but the deceased person was laid directly in the earth or on bedrock.⁵² Graves 57 and 221 have earthen floor and plastered sides. Three graves have only floor made of tegulae, but no lateral sides or upper and lower side.⁵³ There are 9 graves that have lateral sides, and upper and lower sides, but earthen floor.⁵⁴ Thirteen graves have both sides and floor made of tegulae.⁵⁵ Three graves have destroyed floor and sides.⁵⁶

It is important to mention that of these 40 graves, two burials (graves 105 and 243) definitely had a wooden casket as suggested by a number of nails. These caskets were additionally covered with tegulae. Most graves under tegulae refer to a single burial, but graves 120, 182 and 222 contained double burial.⁵⁷

Inhumation burials under tegulae can be broadly dated to antiquity, and as such they are not found in other historical periods, except for stone-built tombs with a floor made of tegulae, that were used secondarily in the Middle Ages. Stone-built tombs with the floor made of tegulae are classified to a separate typological group due to distinct presence of different kind of material (stone) in the grave construction. A more detailed analysis of the grave goods would provide more precise datations for every grave.

⁵² Gr.: 2, 4, 10, 29-30, 105, 120, 200, 218 i 239.

⁵³ Gr.: 3, 21 i 112.

⁵⁴ Gr.: 39, 43, 63, 103, 121-122, 154, 181 i 184.

⁵⁵ Gr.: 1, 36, 58, 104, 131, 133, 142, 178-180, 182, 222 i 243.

⁵⁶ Gr.: 44, 54 i 185.

⁵⁷ Baš kao i kod ukopa bez grobne arhitekture, uvidom u antropološku analizu i injezinom usporedbom s postterenskom i terenskom dokumentacijom, nailazimo na nepodudaranje. Prema antropološkoj analizi grob 121 navodi se kao dvojni, a grob 185 kao trojni grob. S obzirom na to da se moja tipološka podjela zasniva na grobnim konstrukcijama, ovo ne dovodi u pitanje samu tipološku podjelu, no pri daljnjim obradama trebalo bi biti oprezan i imati na umu ovu nepodudarnost.

⁵⁰ Graves: 1, 29, 43-44, 54, 120, 133, 154 and 185.

⁵¹ Graves: 2-4, 21, 30, 36, 39, 57, 63, 103-105, 112, 142, 178-179, 182, 184, 200, 218, 221-222, 239 and 243.

⁵² Graves: 2, 4, 10, 29-30, 105, 120, 200, 218 and 239.

⁵³ Graves: 3, 21 and 112.

⁵⁴ Graves: 39, 43, 63, 103, 121-122, 154, 181 and 184.

⁵⁵ Graves: 1, 36, 58, 104, 131, 133, 142, 178-180, 182, 222 and 243.

⁵⁶ Graves: 44, 54 and 185.

⁵⁷ Just like with the burials without grave architecture, anthropological analysis and the excavation- and post-excavation documentation are not congruent. In the anthropological analysis grave 121 is mentioned as a double grave, and 185 as a triple grave. Since my typological division is based on grave constructions, this does not affect the typological division but one should keep in mind this incongruity in future analyses.

SLIKA 6. Zidana konstrukcija groba 345 (foto: I. Fadić)
FIGURE 6. Stone-built construction of grave 345 (photo by I. Fadić)

SLIKA 7. Kamena konstrukcija nad grobom 183 (foto: I. Fadić)
FIGURE 7. Stone construction over grave 183 (photo by I. Fadić)

4.1.4. Grobovi s inhumiranim pokojnicima, čiju grobnu arhitekturu čine amfore

Ukopi u amforama tipični su za razdoblje antike, a većinom su vezani uz pokope djece. U slučaju lokaliteta Vrt Relja situacija je ponešto zanimljivija.

Govorimo o ukupno deset grobova; od toga se tri groba odnose na ukope odraslih osoba,⁵⁸ a sedam grobova otpada na dječje ukope.⁵⁹ Od sedam dječjih ukopa, četiri (grobovi 126, 136, 240 i 350) otpadaju na novorođenčad ili tek nekoliko tjedana staru djecu.⁶⁰

⁵⁸ Gr. 108, 125 i 403.

⁵⁹ Gr. 126, 136, 167, 240, 350, 393 i 395.

⁶⁰ S ovim podatkom valja biti oprezan, s obzirom na to da su, od svih ukopa pod amforama, samo grobovi 108 i 125 bili na antropološkoj analizi, a ostale informacije o starostima pokojnika dobivene su iz terenske dokumentacije.

4.1.4. Inhumation burials in amphorae

Burials in amphorae are typical of antiquity, and mostly they relate to burials of children. The situation at the site of Vrt Relja is interesting in this regard.

There are ten such graves, three of which are burials of adults,⁵⁸ and 7 children's graves.⁵⁹ Out of 7 children's graves, four (graves 126, 136, 240 and 350) belong to newborns or infants only few weeks old.⁶⁰

⁵⁸ Gr. 108, 125 and 403.

⁵⁹ Gr. 126, 136, 167, 240, 350, 393 and 395.

⁶⁰ This information should be taken with caution since anthropological analysis was conducted only on graves 108 and 125 of all burials in amphorae, and other information about the age of the deceased persons were obtained from the excavation documentation.

Za dječje ukope u amforama redovito su birane amfore što duguljastijih oblika koje su bile pogodnije za ukop kako bi se tijelo položilo na amforu dužinski prerezanu popola. Nakon polaganja tijela, preostalom polovicom amfore poklopilo bi se tijelo (Sl. 4). Pri ukopima odraslih osoba moralo se upotrijebiti više amfora (Sl. 5). Dva groba osim amfora imaju dodatnu konstrukciju od tegula.⁶¹ Kod jednoga je groba riječ o podnici na koju je položen skelet i „krovu na dvije vode“ koji su tvorile tegule nad amforom,⁶² a kod drugoga je groba riječ o svojevrsnoj polukonstrukciji od razbijenih tegula iznad groba.⁶³ Ukopi u amforama korišteni su isključivo u razdoblju antike.

4.1.5. Grobovi s inhumiranim pokojnicima i kamenom zidanom grobnom konstrukcijom

Skeletnih ukopa u zidanim kamenim grobovima ili grobnicama ima ukupno četiri,⁶⁴ a riječ je o grobovima koji imaju u potpunosti ili djelomično zidanu kamenu konstrukciju (Sl. 6). Kamene zidane konstrukcije u širokoj su upotrebi u antici, a česta je i njihova sekundarna uporaba za naknadne ukope, posebice u kasnoj antici. Zidani su od kamenja različite veličine uz pomoć žbuke kao vezivnog sredstva. Unutrašnje im je lice priklesano i ožbukano, a podnica je izrađena od tegula ili zemlje. Podnicu od tegula u ovom slučaju imaju tri groba,⁶⁵ dok zemljano dno ima jedan grob (grob 310) koji je uništen, no jedna očuvanija stranica groba ukazuje na zidanu kamenu konstrukciju.

Kod dva groba (grobovi 123 i 199) mogu se potvrditi ukopi jedne osobe u grobu, dok kod druga dva groba (grobovi 310 i 345) ne možemo znati o kojem je broju ukupa riječ, s obzirom na to da su oba groba opljačkana te u njima nisu uopće pronađene kosti (izuzev jedne u grobu 310).

Uporaba grobnica s kamenom zidanom konstrukcijom susreće se i u ranom srednjem vijeku. Ukopi u kamene zidane grobnice obično su dio groblja na

Elongated amphorae were regularly chosen for children's burials in amphorae so that a body could be laid in an amphora that was cut in half. After the body was deposited, it would be covered with the remaining half of the amphora (Fig. 4). Several amphorae had to be used for adult burials (Fig. 5). Two graves, except for amphorae, also have additional construction of tegulae.⁶¹ In one case it is a floor that the body was laid on and "a pitched roof" made of tegulae over an amphora,⁶² and on the other grave it is a kind of semi-construction made of broken tegulae over the grave.⁶³ Burials in amphorae were used only in antiquity.

4.1.5. Inhumation graves with stone-built construction

There are four inhumation burials in stone-built graves or tombs,⁶⁴ and these are graves that have partial or complete stone-built construction (Fig. 6). Stone-built constructions were widely used in antiquity, and their secondary use was also common, particularly in Late Antiquity. They were made of stones in different sizes with mortar as a bonding agent. Their inner faces were dressed and plastered, and the floor was made of earth and tegulae. Three graves have floors of tegulae,⁶⁵ while earthen floor is found in one grave (grave 310), though destroyed. One of its better preserved sides suggests stone-built construction.

In graves 123 and 199 there was only one burial while in two other graves (graves 310 and 345) we cannot know the exact number of burials since both graves were robbed and bones were not found in them (only one in grave 310).

Tombs with stone-built construction were also used in the Early Middle Ages. Burials in stone-built tombs are usually part of cemeteries in rows. There are also cases of secondary use of Early Christian tombs but it is important to mention that members of higher social class were buried in such tombs in this period, as indicated

⁶¹ Gr. 108 i 167.

⁶² Gr. 167.

⁶³ Gr. 108.

⁶⁴ To su grobovi: 123, 199, 310 i 345.

⁶⁵ Gr. 123, 199 i 345.

⁶¹ Gr. 108 and 167.

⁶² Gr. 167.

⁶³ Gr. 108.

⁶⁴ Graves 123, 199, 310 and 345.

⁶⁵ Gr. 123, 199 and 345.

SLIKA 8. Grob 342 s prikazom ukopa koji je nalegao na zid i koristi tuđu arhitekturu kao vlastitu podnicu groba (foto: I. Fadić)

FIGURE 8. Grave 342 with a burial on a wall used as grave floor (photo by I. Fadić)

SLIKA 9. Grob 52 s pokojnikom u zgrčenom položaju i grobnom konstrukcijom od kamenih ploča (foto: I. Fadić)

FIGURE 9. Grave 52 with a burial in a flexed position and grave construction of stone slabs (photo by I. Fadić)

redove. Poznati su i slučajevi sekundarne upotrebe starokršćanskih grobnica, no bitno je napomenuti kako je za ovo razdoblje uobičajeno pokapanje osoba višega društvenog staleža u ovakve grobnice, na što onda ukazuje i bogati grobni materijal. U rano-srednjovjekovnomu poganskom horizontu zidane grobnice rade se po uzoru na one iz starokršćanskoga i kasnoantičkoga razdoblja, a njihova uporaba potvrđuje kontinuitet i prihvaćanje određenih antičkih nasljeđa. U razvijenom i kasnom srednjovjekovnom periodu učestalija je uporaba grobnica od nepravilnih kamenih ploča.⁶⁶

⁶⁶ O kamenoj zidanoj konstrukciji grobova ranoga srednjeg vijeka vidjeti više u M. PETRINEC, 2009: 110-111.

by rich grave goods. In the early medieval pagan horizon, walled tombs were made imitating the ones from the Early Christian period and Late Antiquity. Their use confirms continuity and acceptance of certain ancient traditions. Tombs made of crude stone slabs are more frequent in the High and Late Middle Ages.⁶⁶

⁶⁶ More on stone-built construction in the early medieval graves see in M. PETRINEC, 2009: 110-111.

4.1.6. Grobovi s inhumiranim pokojnicima i raznovrsnim kamenim konstrukcijama

Riječ je o grobovima sa skeletnim ukopima, čije kamene grobne konstrukcije nije moguće svrstati u red onih sa zidanim kamenim grobnicama, pa stoga tvore zasebnu kategoriju. Takvih grobova ima ukupno osam (Sl. 7).⁶⁷

Dva groba (grobovi 40 i 237) imaju konstrukciju od neobrađenog kamenja koja tvori svojevrsni vijenac oko pokojnika položenog na zemljanoj podlozi, a jedan od njih (grob 237) ima i kamenu poklopicu nad ukopom. Jedan grob (grob 42) ima pak samo dva bočna kamena koji održavaju glavu skeleta uspravnom te kamenu poklopicu u vidu kamenog natpisa koja je ovdje u sekundarnoj upotrebi. Tri groba imaju nad ukopom humak od neobrađenoga kamenja,⁶⁸ a jedan grob (grob 371) ima oko pokojnika neobrađeno kamenje poslano u vidu svojevrsnoga kamenog vijenca. Kod jednoga groba (grob 390) nije moguće reći puno o kamenoj konstrukciji koju je imao jer je uništen izgradnjom recentnog zida na lokalitetu.

Ovdje je praktički riječ o zemljanim rakama s kamenom konstrukcijom koje su uobičajene za siromašnije ukope u antici, posebice u kasnoj antici, no česte su i u srednjem vijeku.

Česti su i slučajevi „kamenih jastuka“ pod glavama pokojnika. Misli se na kamene ploče postavljene ispod glave pokojnika, čestu pojavu 7. i 8. stoljeća na prostorima srednje i jugoistočne Europe.⁶⁹ Brojni su i slučajevi pokrivanja prsa ili nogu pokojnika kamenim pločama. Kod jednoga groba (grob 371), izuzev kamene konstrukcije, postoji mogućnost i dodatne sahrane unutar svojevrsne drvene konstrukcije, a ta je mogućnost pretpostavljena pronađenom količinom i položajem drvenih čavala. Detaljna analiza grobnih materijala upotpunila bi saznanja o spominjanim grobovima.

4.1.7. Grobovi s inhumiranim pokojnicima u drvenom sanduku

Ovu je kategoriju grobova na lokalitetu iznimno teško prepoznati, s obzirom na to da je drvo organski materijal koji lako propada, a njegovi ostaci

4.1.6. Inhumation graves with various grave constructions

These are inhumation graves whose stone constructions cannot be classified as the ones with stone-built tombs and therefore they were grouped into a special category. There are eight such graves (Fig. 7).⁶⁷

Two graves (graves 40 and 237) have a construction made of undressed stones that make a sort of a wreath around the body laid on the earthen floor, and one of them (grave 237) has a stone cover over the burial. One grave (grave 42) has only two lateral stones that hold the head of the skeleton upright, and a stone cover that is actually a stone inscription, here in secondary use. Three graves have a mound of undressed stones over a burial,⁶⁸ and one grave (grave 371) has undressed stones arranged around the body as a sort of a stone wreath. Little is known about the stone construction of grave 390 as it was destroyed by recent building of a wall at the site.

Here we actually have earthen pits with stone construction characteristic of poor burials in antiquity, and in particular in Late Antiquity, but they can be found in the Middle Ages as well.

“Stone pillows” under the skeleton heads are also common. These are stone slabs under the heads of the deceased persons which is a common phenomenon in the 7th and 8th centuries in central and south-eastern Europe.⁶⁹ Stone slabs were also put on the chest or legs of the dead. In one case (grave 371) it is possible that there was another burial in a sort of a wooden construction judging from the number and distribution of wooden nails. More detailed analysis of grave goods would complement insights about the mentioned graves.

4.1.7. Inhumation graves in wooden caskets

This category of graves is extremely difficult to recognize at the site since it contains organic matter that decays easily, and wood remains are rarely found at archaeological sites. At the site of Vrt Relja there were no remains of wooden caskets but there were some other indications that might suggest presence of a wooden construction at burial.

⁶⁷ Gr. 40, 42, 183, 201, 237, 312, 371 i 390.

⁶⁸ Gr. 183, 201 i 312.

⁶⁹ M. PETRINEC, 2009: 107-108

⁶⁷ Gr. 40, 42, 183, 201, 237, 312, 371 and 390.

⁶⁸ Gr. 183, 201 and 312.

⁶⁹ M. PETRINEC, 2009: 107-108.

SLIKA 10. Grob 380 sa zgrčenim pokojnikom na šljunčanoj prostirki (foto: I. Fadić)
FIGURE 10. Grave 380 with a burial in a flexed position on gravel bed (photo by I. Fadić)

vrlo su rijedak nalaz na lokalitetima. Na lokalitetu Vrt Relja nisu nađeni ostaci drvenih sanduka u kojima su pokojnici mogli biti ukapani, no nađeni su neki drugi pokazatelji koji bi mogli ukazivati na postojanje drvene konstrukcije pri ukopu. Ovdje su obrađeni ukopi koji od grobne konstrukcije imaju samo drveni sanduk koji je položen u prostu zemlju.⁷⁰

⁷⁰ Neki ukopi u drvenim sanducima već su prethodno razvrstani po drugim kategorijama, no samo u slučaju ako su imali i neku drugu grobnu arhitekturu; na primjer, skeletni ukop u drvenom sanduku, pokriven krovom od tegula, priključila sam kategoriji grobova pod tegulama. Termin „prosta zemlja“ uobičajen je u mnogim arheološkim verbalnim krugovima te kao takav ima značenje ‘zemlja bez primjesa drugih arheoloških slojeva, konstrukcija ili geoloških formacija.’

Here we have studied only burials with wooden casket deposited in bare soil.⁷⁰

There are seven such graves⁷¹ and all of them contained a number of nails that suggest presence of a wooden construction. In some cases there is evident change in color of the soil or rectangular construction is clearly delineated. All graves had a single burial except for grave 304 that contained two skeletons. Such burials have been known from

⁷⁰ Some burials in wooden caskets have already been classified in other categories but only if they had some other grave construction such as an inhumation in a wooden casket, covered with a roof of tegulae that was included in the category of graves under tegulae. Term “bare soil” is common in archaeological circles meaning ‘soil without inclusions of archaeological layers, constructions or geological formations.’

⁷¹ Gr: 46, 81, 304, 320, 367, 369 and 384.

Riječ je o sedam grobova.⁷¹ Kod svih ovih grobova govorimo o postojanju drvene konstrukcije temeljem nalaza velike količine čavala, a kod nekih je to dodatno potvrđeno promjenom u boji zemlje ili jasnim ocrtavanjem pravokutne konstrukcije. Svi su grobovi imali ukop jednog pokojnika, izuzev jedne grobnice (grob 304) koja je imala dvojni ukop. Ovakav tip ukopa proteže se od antike do srednjeg vijeka na širokom geografskom području, dok je u ranom srednjem vijeku karakterističan isključivo za poganski horizont.⁷² Za točnu dataciju potrebna je precizna analiza materija iz grobova, položaja ruku pokojnika pri ukopu te njegova orijentacija prema stranama svijeta.

4.1.8. Grobovi koji koriste već postojeću arhitekturu kao vlastitu

Ovakvih ukopa na ovoj nekropoli ima ukupno četiri,⁷³ s time da tri groba koriste postojeći zid kao stranicu groba,⁷⁴ a jedan grob (grob 342) pruža se na postojećem zidu i koristi zid kao svoju podnicu (Sl. 8).

Ovakvih tipova grobova koji koriste već postojeću arhitekturu kao vlastitu ima kroz iznimno širok period od antike do srednjeg vijeka. Posebno je učestalo korištenje starijih grobnih konstrukcija, ali i ostalih konstrukcija, na grobljima s kršćanskim načinom pokapanja.⁷⁵ Za precizne datacije potrebna je obrada materijala iz grobova.

4.1.9. Grobovi s inhumiranim pokojnicima čiji je grob uništen do tipološke neprepoznatljivosti

Riječ je o 37 grobova koje zbog uništenosti ne možemo svrstati ni u jednu prethodnu skupinu, ali ih temeljem skeletnih ostataka koji nisu podvrgnuti gorenju i ostalih okolnosti (nedostatak gareži i sl.) možemo svrstati u kategoriju grobova sa skeletnim ukopima.⁷⁶

antiquity to the Middle Ages in a wide geographic region while in the Early Middle Ages it is characteristic only of the pagan horizon.⁷² Precise dating would require a comprehensive analysis of finds from graves, position of arms in burials and orientation with regard to cardinal directions.

4.1.8. Graves using existing constructions as grave architecture

There are four such burials at this necropolis.⁷³ Three of these graves use the existing wall as a side of the grave,⁷⁴ and grave 342 uses wall as its floor (Fig. 8).

Graves that use existing structures have been known in a very long period, from antiquity to the Middle Ages. Use of earlier grave constructions is quite common, but also of other constructions, at cemeteries with Christian burial rite.⁷⁵ Finds from the graves should be analyzed for more precise dating.

4.1.9. Destroyed unclassifiable inhumation graves

There are 37 such graves that cannot be classified into any of the mentioned groups because they are destroyed, but on the basis of skeletal remains that are not burnt and other indications (lack of soot etc.) they can be determined as inhumation graves.⁷⁶

4.2. CREMATION GRAVES

There are 47 graves with cremated remains at the site of Vrt Relja. Funeral pyre generated fire that reached quite high temperatures but not high enough to completely burn all the bones. These remains were deposited in different kinds of urns, wooden caskets etc. Here we will analyze types of cremation burials at the site of Vrt Relja. All cremation graves from this site are dated to antiquity, more precisely to the Principate period.

⁷¹ Gr. 46, 81, 304, 320, 367, 369 i 384.

⁷² M. PETRINEC, 2009: 107.

⁷³ Gr. 127, 226, 342 i 359.

⁷⁴ Gr. 127, 226 i 359.

⁷⁵ M. PETRINEC, 2009: 111-112.

⁷⁶ Gr. 45, 47-49, 51, 53, 62, 84, 107 (dvojni grob), 110-111, 115, 135, 145, 159, 166, 187, 206, 209, 236, 250, 253-254, 256, 263, 282, 287, 296, 316-317, 353, 385-386, 388-389, 401 i 404.

⁷² M. PETRINEC, 2009: 107

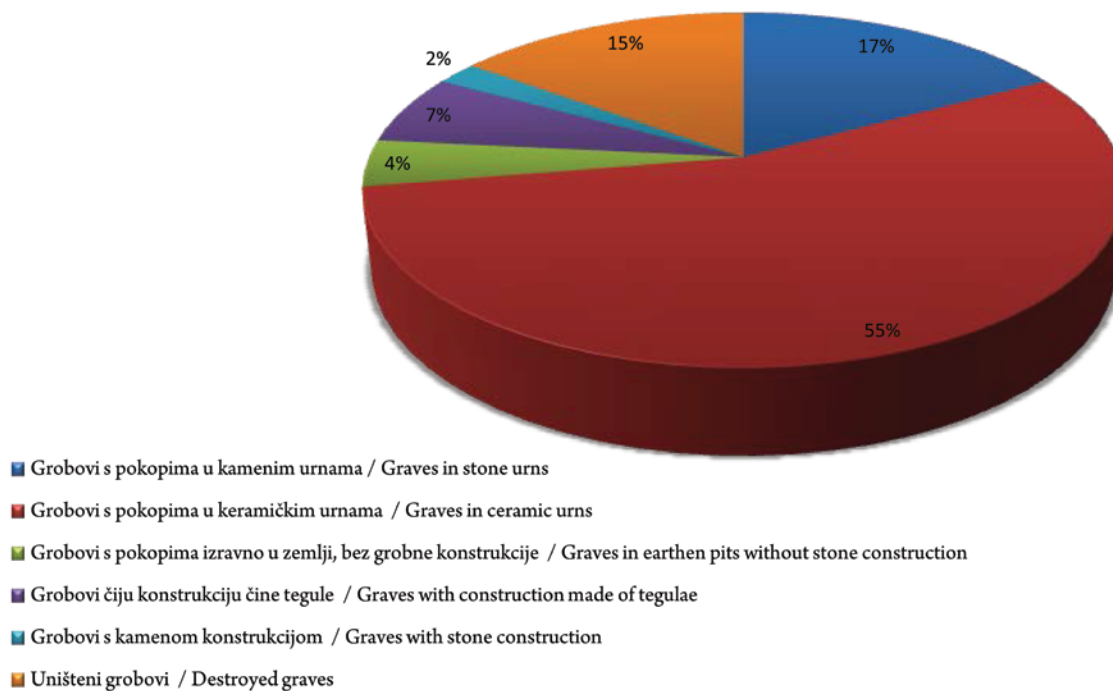
⁷³ Gr. 127, 226, 342 and 359.

⁷⁴ Gr. 127, 226 and 359.

⁷⁵ M. PETRINEC 2009: 111-112

⁷⁶ Gr. 45, 47, 48, 49, 51, 53, 62, 84, 107(double grave), 110, 111, 115, 135, 145, 159, 166, 187, 206, 209, 236, 250, 253, 254, 256, 263, 282, 287, 296, 316, 317, 353, 385, 386, 388, 389, 401 and 404.

Grobovi s ritusom incineracije / *Cremation burials*

GRAFIKON 3. Zastupljenost različitih tipova ukopa s ritusom incineracije
CHART 3. Different types of cremation graves

4.2. GROBOVI S RITUSOM INCINERACIJE

Riječ je o grobovima sa spaljenim pokojnicima kojih lokalitet Vrt Relja broji ukupno 47. Pogrebna lomača na kojoj se vršilo spaljivanje pokojnika razvijala je poprilično visoku temperaturu, no nedovoljno visoku da u potpunosti izgore sve kosti pokojnika. Ti ostaci pokojnika polagani su u razne vrste urna, izravno u zemlju, u drevni sanduk i sl. Ovdje će biti obrađeni tipovi paljevinskih ukopa na lokalitetu Vrt Relja. Svi ovdje zastupljeni grobovi s ritusom incineracije datiraju se u razdoblje antike, i to preciznije u razdoblje samog principata.

4.2.1. Grobovi s incineriranim pokojnicima položenima u kamenu urnu

Grobova sa spaljenim pokojnicima čiji su ostaci položeni u kamenu urnu ima ukupno osam.⁷⁷ S obzirom na oblik kamene urne, razlikujemo kamene urne

4.2.1. Cremation graves in stone urns

There are eight graves with cremated remains in stone urns.⁷⁷ As for the shape of the urns, we distinguish between the stone urns with circular base (6 examples)⁷⁸ and stone urns with square base represented with only one example (grave 141) (Fig. 11). There is also a burial that cannot be classified into any of the existing subgroups: a burial in a stone mortar (grave 213) whose base was sealed so as to make it suitable for use as an urn (Fig. 12).⁷⁹

A glass olla can often be found inside a stone urn and we have two such graves at this site. In grave 134

⁷⁷ Gr. 23, 134, 141, 149, 150, 212, 213 i 387.

⁷⁷ Gr. 23, 134, 141, 149, 150, 212-213 and 387.

⁷⁸ Gr. 23, 134, 149, 150, 212 and 387.

⁷⁹ In the first part of the excavation documentation glass urn is mentioned as grave 212, and stone urn is grave 213 while the stone mortar is not marked by a grave number. That was changed later so that the glass urn was ascribed to the stone urn of grave 212, and the stone mortar was given designation 213 that I respected.

SLIKA 11. Grob 141: primjer ukopa u kamenoj kvadratnoj urni (foto: I. Fadić)

FIGURE 11. Grave 141 – example of a burial in square stone urn (photo by I. Fadić)

kružne osnove kojih je ovdje šest⁷⁸ i kamene urne kvadratne osnove koje su na lokalitetu zastupljene s jednim primjerkom (grob 141) (Sl. 11). Posebno je zanimljiv ukop koji ne možemo svrstati ni u jednu podskupinu, a riječ je o ukopu u kamenom tarioniku (grob 213), čije je dno zapečaćeno kako bi mogao poslužiti kao urna za pokop (Sl. 12).⁷⁹

Čest je slučaj da se unutar kamene urne pronalazi i staklena ola, no na ovom lokalitetu to je slučaj kod samo dva groba i to kod prvog groba (grob 134) čija je urna bila intaktna i zapečaćena te kod drugog groba (grob 212) koji se u terenskoj dokumentaciji navodi kao opljačkan te se dodaje da je njegova staklena urna pronađena na obijenom poklopcu kamene urne i u komadićima.⁸⁰ Kamene urne kod tri groba nemaju vlastite kamene poklopce niti staklene ole unutar kamene urne,⁸¹ što također upućuje na opljačkanost grobova. Preostali grobovi imaju

⁷⁸ Gr. 23, 134, 149, 150, 212 i 387.

⁷⁹ U prvom dijelu terenske dokumentacije kao gr. 212 navodi se staklena urna, a gr. 213 čini kamena urna, dok kameni tarionik nije označen brojem groba. Kasnije se to promijenilo te je staklena urna pripisana kamenoj urni groba 212, a kameni tarionik dobio je oznaku 213, čega sam se i ja držala.

⁸⁰ Razna su mišljenja djelatnika na postterenskoj obradi materijala i dokumentacije oko ove staklene urne; treba li ju promatrati kao zaseban uništen grob, koji je slučajno uništen baš iznad kamene urne groba 212, ili ju treba svrstati pod grob 212?

⁸¹ Gr. 23, 149 i 150.

SLIKA 12. Grob 212 (kružna kamena urna) i grob 213 (kameni tarionik) i razbijena staklena olla (foto: I. Fadić)

FIGURE 12. Grave 212 (round stone urn), grave 213 (stone mortar) and broken glass olla (photo by I. Fadić)

the urn was intact and sealed. In the other case (grave 212) that is described as plundered in the excavation documentation, it is mentioned that its glass urn was found in pieces on the lid of the stone urn.⁸⁰ Stone urns in three graves have no lids nor glass ollae inside the stone urn⁸¹ that also suggests possibility of grave plundering. Remaining graves have only stone urns with the belonging lids,⁸² and the mentioned grave with stone mortar also had its own lid.

4.2.2. Cremation graves in ceramic urns

In these graves remains from the funeral pyre were put in ceramic urns that were buried in a grave with or without grave goods.

Ceramic urns may have been buried in bare soil or they may have been deposited in grave pits between the bedrock outcrops but they also could have had a stone wreath encircling the grave place and making an additional grave construction. There are 26 graves with ceramic urns at Vrt Relja (Fig. 13).⁸³ Grave 132 is interesting as it is the only example of

⁸⁰ There are different opinions on this glass urn by the archaeologists working on post-excavation analysis of the finds and documentation. Should it be interpreted as a separate destroyed grave that was accidentally destroyed above the stone urn of grave 212 or should it be classified as grave 212?

⁸¹ Gr. 23, 149 and 150.

⁸² Gr. 141 and 387.

⁸³ Gr. 9, 11-12, 17, 19, 20, 24, 55, 114, 132, 138, 151, 156, 162, 216-217, 224, 231, 235, 344, 357-358, 360, 394, 397 and 398.

samo kamene urne s pripadajućim poklopcima,⁸² a i spomenuti grob s kamenim tarionikom također je posjedovao vlastiti kameni poklopac.

4.2.2. Grobovi s incineriranim pokojnicima položenima u keramičku urnu

Riječ je o grobovima gdje su ostaci lomače bili stavljeni u keramičke urne koje su se potom ukapale u grobno mjesto, s priložima ili bez priloga uokolo.

Keramičke urne mogle su biti ukopane u prostu zemlju ili su mogle biti položene u grobne jame među kamenim živcem, no isto su tako mogle imati kameni vijenac koji bi uokvirivao grobno mjesto i tako činio dodatnu grobnu konstrukciju. Grobova s keramičkom urnom na lokalitetu Vrt Relja ima 26 (Sl. 13).⁸³ Vrijedi izdvojiti grob 132 kao jedini grob kod kojega je vidljiva kružna kamena konstrukcija u funkciji grobnog vijenca.

Osobito je često uočavano korištenje već postojećih arhitektonskih konstrukcija (zidova, temeljnih stopa zidova...) kao dijela grobne arhitekture. Tako je deset grobova koristilo zidove grobnih parcela kao vlastitu stranicu groba.⁸⁴ Ostali ukopi u keramičkim urnama nemaju dodatnu grobnu konstrukciju.

4.2.3. Grobovi s incineriranim pokojnicima položenima u zemlju bez tragova grobne arhitekture

Prije svega, treba naglasiti kako u ovoj podskupini razlikujemo dvije vrste grobova. U prvom slučaju riječ je u ukopima spaljenih pokojnika čije je spaljivanje izvršeno na istome mjestu na kojemu je i ukop pokojnika, a u drugom je slučaju riječ o ukopima spaljenih pokojnika čije mjesto ukopa nije ujedno i mjesto spaljivanja.⁸⁵

⁸² Gr. 141 i 387.

⁸³ Gr. 9, 11-12, 17, 19-20, 24, 55, 114, 132, 138, 151, 156, 162, 216-217, 224, 231, 235, 344, 357-358, 360, 394, 397 i 398.

⁸⁴ Gr. 9, 11-12, 55, 138, 344, 360, 394, 397 i 398.

⁸⁵ *Bustum* je mjesto spaljivanja pokojnika u antici, koje se ujedno koristilo i kao mjesto ukopa pokojnika. Ukoliko je pokojnik pokopan na drugom mjestu, mjesto njegova spaljivanja nazivalo se *ustrinum*. Prema nekim podacima naziv *bustum* mjesto je nosilo samo nakon paljenja – prije paljenja mjesto je nosilo naziv *pyra*, a tijekom sagorijevanja vatre *rogus*. Definicije navedenih mjesta preuzete su iz: Encyclopaedia Britannica, 1823, 27.

SLIKA 13. Grob 344 s ukopom u keramičkoj urni (foto: I. Fadić)

FIGURE 13. Grave 344 with a burial in ceramic urn (photo by I. Fadić)

visible circular stone construction functioning as a grave wreath.

Use of existing architectural constructions (walls, wall footings...) in grave construction is rather common. In that way ten graves used walls of grave plots as their own grave sides.⁸⁴

Other burials in ceramic urns do not have additional grave construction.

4.2.3. Cremation graves in earthen pits without grave construction

It is important to mention that there are two types of graves in this subgroup. In the first instance cremated remains were buried in the same place where the cremation happened, and in the second

⁸⁴ Gr. 9, 11, 12, 55, 138, 344, 360, 394, 397 and 398.

SLIKA 14. Grob 59 s paljevinskim ukopom pod konstrukcijom od tegula (foto: I. Fadić)

FIGURE 14. Grave 59 with a cremation burial under construction of tegulae (photo by I. Fadić)

Grobova koji su ujedno bili mjesto lomače na ovom lokalitetu nije bilo, no dva su primjera paljevinskih ukopa čiji su ostaci položeni izravno u zemlju bez grobne konstrukcije. Prvi grob (grob 396) upravo je takav primjer ukopa, dok je drugi grob (grob 348) moguće svrstati i u ovu kategoriju, ali i u kategoriju pokopa u kamenim urnama, jer su spaljene kosti pokojnika položene izravno u zemlju bez naznaka grobne arhitekture, no grobno mjesto prekriveno je poklopcem od kamene urne. S obzirom na nepostojanje same urne, i s obzirom na polaganje izravno u zemlju, odlučila sam ovaj pokop svrstati u ovu kategoriju kojoj je grob najbliži.

4.2.4. Grobovi s incineriranim pokojnicima, čiju grobnu konstrukciju čine tegule

Ovaj tip ukopa može se svrstati i u kategoriju paljevinskih pokopa izravno u zemlju bez grobne konstrukcije, s obzirom na to kako svi grobovi u ovoj kategoriji na ovom lokalitetu koriste upravo takav paljevinski ukop. No, s obzirom na njihovu grobnu natkonstrukciju od tegula, dodijelila sam im zasebnu kategoriju.

Na lokalitetu Vrt Relja grobova sa spaljenim pokojnicima čiji su ostaci položeni u zemlju, a grobnu im natkonstrukciju čine tegule, ima ukupno tri (grobovi 13, 32 i 59; Sl. 14).

Tegule su činile grobni pokrov ili u obliku dvoslivnoga krova ili su bile ravno položene na grobnu jamu. Kod jednoga groba (grob 13) tegule su pod težinom zemlje i kamenja upale u grobnu jamu te se ne može raspoznati prvotni oblik pokrova, ali najvjerojatnije je bila riječ o dvoslivnom krovu. Kod drugoga groba (grob 32) pokrov od tegula nije sačuvan, ali sačuvane

instance the burial place of the cremated remains was not the same as the place of cremation.⁸⁵

At this site there were no graves that were also the funeral pyres, but there are two examples of cremation graves where the remains were deposited directly in the earth without any grave construction. The first grave (grave 396) is an example of such burial, while the other grave (grave 348) can be classified to this category, but also to the category of burials in stone urns because the burnt bones of the deceased person were put directly in the earth without any traces of grave construction but the burial place was covered with a stone urn lid. Since the urn was not found and as the remains were deposited directly in the earth, I decided to classify this grave into this category that was closest to the grave characteristics.

4.2.4. Cremation graves with grave construction made of tegulae

This burial type can be classified to a category of cremation burials directly in the earth without any grave construction since all graves from this category and from this site use exactly this type of cremation burial. However I have put them into a special category because of their superstructure made of tegulae.

At the site of Vrt Relja there are three graves with cremated bodies whose remains had been deposited in the earth and their superstructure consists of tegulae (graves 13, 32 and 59; Fig. 14).

Tegulae made grave cover in shape of a pitched roof or they were placed flatly on the grave pit. In one instance (grave 13) the tegulae fell into the grave pit under the weight of soil and stones so that original form of the cover cannot be recognized, but in all likelihood it was a pitched roof. On the other grave (grave 32) cover of tegulae was not preserved, but tegulae in an upright position serving as grave sides were preserved. In the last grave (grave 59) tegulae made a flat roof, lying one over the other.

⁸⁵ *Bustum* was a place of cremating the dead in antiquity that was also used as a burial place. If the deceased person was buried at another place, the cremation site was called *ustrinum*. There are also interpretations that it was only called *bustum* after the burning, before the cremation it was called *pyra*, and while the fire was burning *rogus*. Definitions of the terms were taken from *Encyclopaedia Britannica*, 1823, 27.

su tegule koje su postavljene „na nož“ kao stranice groba. Kod zadnjega groba (grob 59) tegule su, položene jedna preko druge, činile ravni krov.

4.2.5. Grob s incineriranim pokojnikom ispod kamene grobne konstrukcije

Kako i podnaslov govori, riječ je o samo jednom grobu (grob 343). Dakle, i ovdje je riječ o paljevinskom ukopu čiji su ostaci bili u drvenom sanduku položeni ispod kružne kamene konstrukcije s neobrađenim kamenjem i žbukom kao vezivnim sredstvom. Kamena konstrukcija bila je promjera oko 1,40 m. Na postojanje drvenog sanduka ukazuju nalazi šest čavala oko gareži i jasno ocrtan pravokutan oblik gareži, veličine 1,40 × 1 m.

4.2.6. Grobovi s incineriranim pokojnicima, uništeni do tipološke neprepoznatljivosti

Riječ je o sedam grobova koje zbog uništenosti ne možemo svrstati niti u jednu prethodnu skupinu,⁸⁶ ali ih temeljem gareži, spaljenih kostiju i ostalih okolnosti možemo svrstati u kategoriju grobova sa spaljenim pokojnicima.

5. STATISTIKA UKOPA S OBZIROM NA SPOLNU I STAROSNU ZASTUPLJENOST POKOJNIKA⁸⁷

Ukupno su antropološkoj analizi podvrgnuti ostaci 263 osobe, od kojih razlikujemo 30 djece, 65 žena i 168 muškaraca.⁸⁸

Od 30 dječjih ukopa, dva su ukopa djece mlađe od godinu dana, devet je ukopa djece stare od 2 do 5 godina, devet je ukopa djece stare od 6 do 10 godina i deset je ukopa djece stare od 11 do 15 godina.

⁸⁶ Gr. 8, 14, 25, 34, 116, 129 i 152. Ujedno vrijedi napomenuti podatak iz antropološke analize groba 34, gdje je naveden vrlo dobro očuvan skelet, što je još jedna nepodudarnost s terenskom i fotodokumentacijom iz koje je vidljivo da je riječ o uništenom paljevinskom grobu.

⁸⁷ Podaci u ovom poglavlju obrađeni su na bazi reprezentativnog uzorka od 263 osobe čiji su ostaci podvrgnuti antropološkoj analizi. Podaci se temelje na uvidu u stručni izvještaj M. ŠLAUS, 2006: 127.

⁸⁸ Važno je napomenuti kako je ovaj uzorak temeljen samo na osnovi skeletnih ukopa, s obzirom na to da se nekim incineriranim pokojnicima spol nije mogao odrediti.

4.2.5. Cremation grave under a stone grave construction

As seen from the title, this type is represented with only one grave (grave 343). It is a cremation burial remains of which were put in a wooden casket under a round stone construction made of undressed stones and joint with mortar as a bonding agent. Stone construction had a diameter of about 1.40 m. Finds of six nails around the soot and clearly delineated shape of the soot measuring 1.40 × 1 m suggest presence of a wooden casket.

4.2.6. Destroyed unclassifiable cremation graves

These are seven graves that are destroyed so they cannot be classified to any of the previous groups,⁸⁶ but on the basis of soot, burnt bones and other circumstances they belong to the category of cremation graves.

5. BURIAL STATISTICS WITH REGARD TO GENDER AND AGE OF THE DECEASED PERSONS⁸⁷

Anthropological analysis was conducted on the remains of 263 persons, of which 30 children, 65 women and 168 men.⁸⁸

Out of 30 children burials, two relate to a child less than a year old, nine burials to children from 2 to 5 years of age, nine burials to children from 6 to 10 years old, and ten burials to children from 11 to 15 years old.

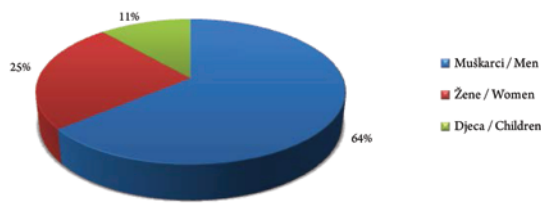
As for the female remains, there were four burials of women from 16 to 20 years old, nine burials of women in the age from 21 to 25, 12 burials of women from 26 to 30 years old, 6 burials of women

⁸⁶ Gr. 8, 14, 25, 34, 116, 129 and 152. It is worth mentioning that the anthropological analysis of grave 34 records a well preserved skeleton which is another incongruity with the excavation documentation and photo-documentation that indicate it was a destroyed cremation grave.

⁸⁷ Data in this chapter have been analyzed on the basis of a representative sample of 263 individuals whose remains have been subjected to anthropological analysis. The information is based on an overview of a professional report by M. ŠLAUS, 2006: 127.

⁸⁸ It is important to emphasize that this sample is based on inhumations only since gender could not be determined on some cremated remains.

Zastupljenost spola na uzorku populacije ukopane na lokalitetu Vrt Relja / Gender ratio of the population buried at the site of Vrt Relja (based on the analyzed sample)

GRAFIKON 4. Odnos među spolovima populacije pokopane na lokalitetu Vrt Relja (na osnovi ispitanog uzorka)

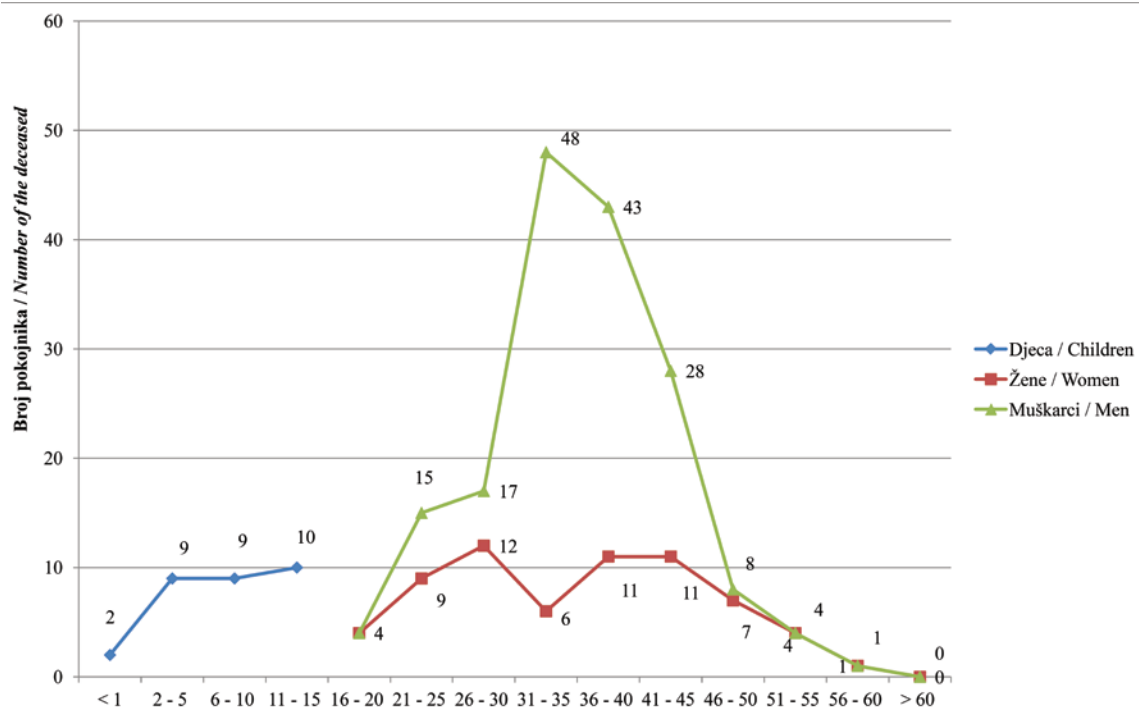
CHART 4. Gender ratio of the population buried at the site of Vrt Relja (based on analyzed sample)

Kod ženskih je ostataka uzorak zastupljen s četiri ukopa žena od 16 do 20 godina, devet žena od 21 do 25 godina, dvanaest ukopa žena od 26 do 30 godina, šest ukopa žena od 31 do 35 godina, jedanaest ukopa žena od 36 do 40 godina, jedanaest ukopa žena od 41 do 45 godina, sedam ukopa žena od 46 do 50 godina, četiri ukopa žena od 51 do 55 godina i jednim ukopom žene od 56 do 60 godina. Žena starijih od 60 godina u ovom uzorku nije bilo.

from 31 to 35 years old, 11 burials of women from 36 to 40 years old, 11 burials of women from 41 to 45 years old, 7 burials of women from 46 to 50 years old, 4 burials of women from 51 to 55 years old and one burial of a woman from 56 to 60 years old. There were no women older than 60 years in this sample.

In the sample of male remains there were 4 burials of men from 16 to 20 years old, 15 burials of men from 21 to 25 years of age, 17 burials of men from 26 to 30 years old, 48 burials of men from 31 to 35 years, 43 burials of men from 36 to 40 years, 28 burials of men from 41 to 45 years old, 8 burials of men from 46 to 50 years old, 4 burials of men from 51 to 55 years old and one burial of a man from 56 to 60 years old. There were no men older than 60 years in this sample.

We can see that the average age of both male and female population buried at the site of Vrt Relja was about 35 years.

GRAFIKON 5. Starost populacije pokopane na lokalitetu Vrt Relja (na osnovi ispitanog uzorka)

CHART 5. Age of population buried at the site of Vrt Relja (based on analyzed sample)

Kod muških ostataka uzorak je zastupljen s četiri ukopa muškaraca od 16 do 20 godina, petnaest ukopa muškaraca od 21 do 25 godina, sedamnaest ukopa muškaraca od 26 do 30 godina, 48 ukopa muškaraca od 31 do 35 godina, 43 ukopa muškaraca od 36 do 40 godina, 28 ukopa muškaraca od 41 do 45 godina, osam ukopa muškaraca od 46 do 50 godina, četiri ukopa muškaraca od 51 do 55 godina i jednim ukopom muškarca od 56 do 60 godina. Muškaraca starijih od 60 godina u ovom uzorku nije bilo.

Iz ovog proizlazi podatak kako je prosječna doživljena dob muške i ženske populacije ukopane na lokalitetu Vrt Relja iznosila oko 35 godina.

6. RAZMATRANJA O VREMENSKIM ODNOSIMA UKOPA NA NEKROPOLI VRT RELJA

Nekropola Vrt Relja iznimno je značajan arheološki lokalitet koji već samom tipologijom ukopa ukazuje na kontinuitet ukopa tijekom više od 1500 godina. S obzirom na to da materijal s nekropole Vrt Relja još nije obrađen, a posebice numizmatički nalazi iz grobnih cjelina koji bi nam zasigurno mogli poslužiti kao respektabilan *terminus post quem*, sve datacije vezane uz ovu nekropolu treba uzeti s dozom opreza.

Počeci ukopa na ovoj nekropoli sežu u željezno doba, čak u 7. st. pr. Kr.,⁸⁹ s trinaest liburnskih ukopa. Pokapanja se nastavljaju kroz antički period prvih pet stoljeća novoga tisućljeća, što je jasno vidljivo iz tipološke analize grobnih konstrukcija i njihovih nalaza.

Što se pak srednjovjekovnog razdoblja tiče, usporednom metodom s nekropolom Jazine – Lignum, koja se prostorno nadovezuje na nekropolu Vrt Relja, možemo doći do određenih zaključaka, s obzirom na to da su numizmatički nalazi s ovog lokaliteta obrađeni i objavljeni.

Na početku rada spomenuli smo 236 grobova s ritusom inhumacije, čiji su pokojnici ukopani izravno u zemlju, bez grobne konstrukcije, a veći dio ovih grobova (prvenstveno oni koji su grupirani na istom dijelu nekropole, njih oko 200) uklapa se u tipičan izgled groblja na redove. Položaj pružanja ovih grobova ujedno je od samog ruba susjednog

6. CONSIDERATIONS ON CHRONOLOGICAL RELATIONS OF BURIALS AT THE VRT RELJA NECROPOLIS

The Vrt Relja necropolis is an exceptionally important archaeological site with a continuity of burials of over 1500 years as evident from burial typology. Since finds from the Vrt Relja necropolis have not been analyzed, and in particular numismatic finds from graves that might definitely be used as a reliable *terminus post quem*, all datings associated with this necropolis should be taken with caution.

The earliest burials (thirteen Liburnian graves) at this necropolis date from the Iron Age, from the 7th century BC.⁸⁹ Burials continued in antiquity in the first five centuries of the new millennium as evident from typological analysis of grave construction and accompanying grave goods.

As for the medieval period, comparison with the Jazine – Lignum necropolis that is spatially associated with the Vrt Relja necropolis offers certain conclusions since numismatic finds from this site have been analyzed and published.

At the beginning of the paper we have mentioned 236 inhumation graves with bodies buried directly in the earth, without grave construction, and most of these graves (primarily the ones grouped in the same part of the necropolis, about 200) correspond to typical organization of a cemetery in rows. These graves spread from the very edge of the neighbouring site of Jazine – Lignum and they expand towards dense concentration of late antique and Roman-era graves.

Although these graves are dated to the 5th and 6th centuries AD,⁹⁰ after the analysis of the material from the site of Jazine – Lignum, dating to the Late Middle Ages (13th or 14th centuries) has been proposed recently.⁹¹

⁸⁹ Dating has been taken from I. FADIĆ, 2008: 166.

⁹⁰ I. FADIĆ, 2007b: 351; I. FADIĆ, 2008, 167.

⁹¹ K. GUSAR & D. VUJEVIĆ, 2011: 113-126; the authors assume that the mentioned graves belong to late medieval burials of the 13th and 14th centuries due to spatial association of the part of the necropolis Vrt Relja with the site of Jazine – Lignum and on the basis of the same type of burials whose finds have been analyzed as opposed to the graves from the site of Vrt Relja.

⁸⁹ Datacija preuzeta iz I. FADIĆ, 2008: 166.

lokaliteta Jazine – Lignum, i širinski se raspršuju prema gustoj koncentraciji kasnoantičkih i antičkih grobova.

Iako se ove grobove datira u 5. i 6. st. nakon Krista,⁹⁰ s obzirom na obrađeni materijal s lokaliteta Jazine – Lignum u posljednje vrijeme pretpostavke idu ka kasnosrednjovjekovnoj dataciji, u 13. ili 14. stoljeće.⁹¹

Ako uzmemo da je pretpostavka o kasnosrednjovjekovnim ukopima točna, nailazimo na hijatus u prostornom i vremenskom kontinuitetu ukopa te se postavlja logično pitanje o razlogu napuštanja mjesta za ukop nakon razdoblja kasne antike te povratku ukapanju na ovome grobnom mjestu u razvijenom i kasnom srednjem vijeku.

Dakle, razdoblje ranosrednjovjekovnih ukopa ostaje upitno, i kao takvo nameće pitanje bi li dio ovih grobova valjalo pripisati ranosrednjovjekovnom horizontu? Tipološki, s obzirom na ritus ukapanja i grobnu arhitekturu zasigurno da, no za takve konstatacije potrebno je datirati materijal iz grobova te uzeti u obzir i ostala obilježja ukopa.

Nakon ove tipološke podjele ukazuje se potreba za kartiranjem nalaza koje bi sa sigurnošću moglo potvrditi smjer kojim valja ići glede datacija navedenih grobova. Isto tako, kartiranjem grobova s jasno naznačenim položajem tijela i ruku pri ukopu također bi se došlo do vrijednih spoznaja. Ovakav vid proučavanja horizontalne stratigrafije pri istraživanju nekropola daje iznimno dobre rezultate, posebice pri potrebi prostornog nadovezivanja dviju nekropola.

Također, obrada materijala iz upitnog dijela lokaliteta odgovorila bi na brojna pitanja i približila nas rješavanju problema datacije određenog dijela nekropole.

7. ZAKLJUČAK

Kroz rad je obrađeno 406 grobova, od čega 359 grobova s ritusom inhumacije i 47 grobova s ritusom incineracije. Grobovi s ritusom inhumacije sežu u širok prostorni raspon sahranjivanja od prapovijesnog do

If we assume that hypothesis on late medieval burials is correct, there is a hiatus in spatial and chronological continuity of burials and the logical question is why the burial place was abandoned after Late Antiquity, and why it was reused in the High and Late Middle Ages.

The period of early medieval burials remains hypothetical, and the question implied is if some of these graves should be ascribed to the early medieval horizon? In terms of typology they definitely should, considering the burial rite and grave architecture, but finds from the graves should be dated and other characteristics of the burial should be interpreted to make such statements.

After this typological division finds should be mapped to clarify dating of the mentioned graves. Mapping of graves with clearly marked position of bodies and arms at burial would also lead to valuable insights. This aspect of study of the horizontal stratigraphy in research of necropoles gives exceptionally good results particularly when two necropoles need to be spatially associated.

Analysis of material from this questionable segment of the site would answer many questions and it would facilitate solving problems of dating of a certain part of necropolis.

7. CONCLUSION

Four hundred and six graves have been analyzed in the paper, of which 359 inhumation graves and 47 cremation graves. Inhumation graves cover a wide chronological range from prehistory to the Middle Ages, while cremation graves belong to antiquity, more precisely the Principate period.

Within inhumation graves category there are graves with bodies in a flexed position (Liburnian burials) that have been made distinctive within this group because of their characteristics clearly indicating prehistoric chronological horizon. Except for this type of graves there are also graves without grave construction, graves whose construction consists of tegulae, graves made of amphorae, graves with stone-built construction, graves with various stone constructions, graves with wooden construction, graves using existing construction as grave architecture and destroyed graves with clear indications that they belonged to the group of inhumation burials.

⁹⁰ I. FADIĆ, 2007b: 351; I. FADIĆ, 2008: 167.

⁹¹ K. GUSAR & D. VUJEVIĆ, 2011: 113-126; autori smještaju navedene grobove u red kasnosrednjovjekovnih ukopa 13. ili 14. stoljeća temeljem prostornog nadovezivanja spornog dijela nekropole Vrt Relja na lokalitet Jazine – Lignum i temeljem istih tipova ukopa kojima je materijal obrađen, za razliku od grobova lokaliteta Vrt Relja.

srednjovjekovnog razdoblja, dok grobovi s ritusom incineracije spadaju u razdoblje antike, preciznije principata.

Kada govorimo o grobovima s ritusom inhumacije, razlikujemo grobove s pokojnicima u zgrčenu položaju tijela (liburnski ukopi), koje sam distinkcijski unutar ove grupe istaknula zbog jasnih naznaka o prapovijesnom vremenskom horizontu. Osim navedenih, zastupljeni su grobovi bez grobne konstrukcije, grobovi čiju konstrukciju čine tegule, grobovi čiju konstrukciju čine amfore, grobovi s kamenom zidanom konstrukcijom, grobovi s raznovrsnim kamenim konstrukcijama, grobovi s drvenom grobnom konstrukcijom, grobovi koji koriste već postojeću arhitekturu kao vlastitu grobnu konstrukciju i uništeni grobovi s jasnim naznakama da su prije uništenja spadali u skupinu grobova s ritusom inhumacije.

Kod grobova s ritusom incineracije izdvojila sam grobove s pokopima u kamenim urnama, grobove s pokopima u keramičkim urnama, grobove s pokopima izravno u zemlju, bez grobne konstrukcije, grobove čiju konstrukciju čine tegule, grobove s kamenom konstrukcijom te uništene grobove koji, iako su uništeni, svojim svojstvima jasno upućuju na ritus incineracije.

S obzirom na liburnske ukope i saznanja da počeci ukopa na ovoj nekropoli sežu čak u željezno doba, i to u 7. st. pr. Kr., a sa saznanjima o rasprostiranju pokopa kroz antiku, i to u vidu inhumacije i incineracije, te kroz srednjovjekovne inhumacijske ukope koje se datira čak u 13. ili 14. stoljeće, ova nam nekropola nesumnjivo pruža saznanja o jednoj iznimno dugoj formi sahranjivanja kroz povijest ove urbane zajednice.

Sve u svemu, slika ove dugotrajne i kompleksne nekropole barem je djelomično osvijetljena, a tipološki prikaz grobova baca novo svjetlo na sociološke, kulturološke i financijske aspekte ukapanja pokojnika u brojnim povijesnim razdobljima ovoga kraja.

As for the cremation graves I have distinguished graves with burials in stone urns, graves with burials in ceramic urns, graves with burials in the earth without grave construction, graves made of tegulae, graves with stone construction and destroyed graves that clearly indicate cremation rite though they are destroyed.

If we have in mind that this necropolis yielded burials dating from the Iron Age (7th century BC), inhumation and cremation burials from antiquity, followed by medieval inhumation graves dating to the 13th or 14th century, it is beyond doubt that this necropolis offers insights into a lengthy burial practice of this urban community through history.

Finally we can say that some light has been shed on the image of this long-lasting and complex necropolis and a typological classification of graves offers new perspective of sociological, culturological and financial aspects of burials in a number of historical periods in this region.

BIBLIOGRAFIJA / BIBLIOGRAPHY

- T. ALIHODŽIĆ 2009 – Timka Alihodžić, Zadar – Polačiće i Ulica Petra Svačića, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 5, Zagreb, 2009, 508-509.
- T. ALIHODŽIĆ 2010 – Timka Alihodžić, Zadar – Relja (parkiralište), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 6, Zagreb, 2010, 540-543.
- Š. BATOVIĆ 1980 – Šime Batović, Rad Arheološkog muzeja u Zadru, *Diadora*, 9, Zadar, 1980, 549-618.
- Š. BATOVIĆ 1987 – Šime Batović, Liburnska grupa, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, V. Željezno doba, Sarajevo, 1987, 339-390.
- Cic., *De Leg.* - M. Tulli Ciceronis *De Legibus*, Liber secundus, The Latin Library, URL: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg.shtml> (pregledano / accessed 12/06/2017).
- S. ČAČE 1985 – Slobodan Čače, Nekropola u prostoru zajednice, Sahranjivanje pokojnika sa aspekta ekonomskih i društvenih kretanja u praistoriji i antici, *Materijali SADJ*, 20, Beograd, 1985, 65-73.
- Enc. Brit.* 1823 – *Encyclopaedia Britannica: Or, A Dictionary of Arts, Sciences, and Miscellaneous Literature*, Enlarged and Improved, Vol. V, London, 1823.
- I. FADIĆ 1985 – Ivo Fadić, Nalazi antičke nekropole Jadera, *Obavijesti HAD-a*, 17/1, Zagreb, 1985.
- I. FADIĆ 2007a – Ivo Fadić, Lokalitet: Zadar – Relja (Trgovački centar), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 3, Zagreb, 2007, 347-349.
- I. FADIĆ 2007b – Ivo Fadić, Lokalitet: Zadar – Relja (Vrt Relja), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 3, Zagreb, 2007, 350-352.
- I. FADIĆ 2007c – Ivo Fadić, Nadgrobni tituli Petronije Urse i Emilija Atacina iz antičkoga groba u Zadru, *Opuscula archaeologica*, 31, Zagreb, 2007, 165-181.
- S. GLUŠČEVIĆ 1990 – Smiljan Gluščević, Rimska nekropola u Kaljskoj ulici, *Diadora*, 12, Zadar, 1990, 107-194.
- S. GLUŠČEVIĆ 2005 – Smiljan Gluščević, *Zadarske nekropole od 1. do 4. stoljeća – Organizacija groblja, pogrebni obredi, kultura, status i standard pokojnika*, doktorska disertacija (rukopis) / *PhD thesis (manuscript)*, Sveučilište u Zadru / *University of Zadar*, Zadar, 2005.
- S. GLUŠČEVIĆ 2015 – Smiljan Gluščević, Grob tesara s nekropole na Relji u Zadru, *Diadora*, 28, Zadar, 53-82.
- K. GUSAR & D. VUJEVIĆ 2011 – Karla Gusar & Dario Vujević, Numizmatički nalazi s lokaliteta Jazine – Lignum u Zadru, *Zbornik radova 6. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj* (Zadar, 26. – 29. rujna 2010.), Rijeka, 2011, 113-126.
- S. KUKOČ 2009 – Sineva Kukoč, Nadin – Liburnski kult mrtvih, Istraživanja 2004.-2006., 2009., *Asseria*, 8, Zadar, 2009, 11-80.
- S. KUKOČ 2011 – Sineva Kukoč, Liburnska nekropola u prirodnom i kulturnom okolišu, *Histria Antiqua*, 20, Pula, 2011, 89-221.
- R. MATIJAŠIĆ 1991 – Robert Matijašić, *Campus Martius*, Monografija i katalogi, 8, Pula: Arheološki muzej Istre, 1991.
- Š. PEROVIĆ & I. FADIĆ 2009 – Šime Perović & Ivo Fadić, Zaštitna arheološka istraživanja dijela antičke nekropole Zadra u Zrinsko-Frankopanskoj ulici, *Diadora*, 23, Zadar, 45-132.
- M. PETRINEC 2009 – Maja Petrinec, *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države*, Split, 2009.
- Plin., *Nat. Hist.* – Plinius, C. Secundus, *Naturalis Historia*, Libri XXII, BSB Bayerische Staatsbibliothek, URL: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10726670_00001.html (pregledano / accessed 12/06/2017).
- M. ŠLAUS 2006 – Mario Šlaus, *Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala sa nalazišta Zadar – Relja - Vrt*, rukopis / *manuscript*, stručni izvještaj / *report* EP – 115 – 12/06, Zagreb.
- J. M. C. TOYNBEE 1971 – Jocelyn Mary Catherine Toynbee, *Death and Burial in the Roman world*, London: Thames and Hudson.
- J. VUČIĆ 2009 – Jakov Vučić, Zadar – Glagoljaška ulica, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 6, Zagreb, 539-540.

